ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA MATEMATIKY, FYZIKY A TECHNICKÉ VÝCHOVY

ZAPOJENÍ DÍTĚTE S PAS DO PRACOVNÍCH ČINNOSTÍ NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE SPECIÁLNÍ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Iveta Vacíková

Učitelství pro 1. stupeň základních škol

Vedoucí práce: Prof. PaedDr. Jarmila HONZÍKOVÁ Ph.D.

Plzeň, 2021

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni 30. dubna 2021

…….....

vlastnoruční podpis

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala Prof. PaedDr. Jarmile Honzíkové Ph.D., vedoucí mé diplomové práce, za vstřícnost, vedení, zájem, připomínky a čas, který mi věnovala. Dále bych chtěla poděkovat Mgr. Martině Hulešové, M.A., Ph.D. za pomoc při gramatické kontrole práce, a kolegům, kteří mi poskytli podnětné informace.

OBSAH

SEZNAM ZKRATEK 6
ÚVOD 8
1 VYMEZENÍ POJMU DÍTĚ SE SPECIÁLNÍMI POTŘEBAMI 10
1.1 MENTÁLNÍ POSTIŽENÍ 10
1.2 KOMBINOVANÉ VADY 13
1.3 PORUCHY POZORNOSTI, IMPULZIVITA 13
2 DÍTĚ S PORUCHOU AUTISTICKÉHO SPEKTRA A JEHO SPECIÁLNÍ POTŘEBY 15
2.1 PORUCHY AUTISTICKÉHO SPEKTRA (PAS) 15
2.2 SPECIÁLNÍ POTŘEBY PRO ŽÁKY S PAS 18
2.3 ZÁKLADNÍ ŠKOLA SPECIÁLNÍ 19
2.3.1 charakteristika základního vzdělávacího programu základní školy speciální 19
2.3.2 charakteristika učebních plánů na základní škole speciální 21
2.4 PROSTŘEDKY SPECIÁLNĚ PEDAGOGICKÉ PODPORY 22
2.5 SPECIÁLNÍ PEDAGOGICKÉ PORADENSTVÍ 23
3 PRACOVNÍ VYUČOVÁNÍ NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE SPECIÁLNÍ 25
3.1 DIDAKTICKÉ PRINCIPY A ZÁSADY 25
3.2 CÍLE A ÚKOLY PRACOVNÍCH ČINNOSTÍ 27
3.3 VYUČOVACÍ METODY 34
3.4 FORMY VYUČOVÁNÍ A UČENÍ 35
3.5 MEZIPŘEDMĚTOVÉ VZTAHY 36
3.6 BEZPEČNOST A HYGIENA PŘI PRÁCI S MATERIÁLY 37
3.7 MATERIÁLY, NÁSTROJE, NÁŘADÍ, POMŮCKY A PRACOVNÍ TECHNIKY PRO PRACOVNÍ ČINNOSTI 37
4 SOUBOR REALIZOVANÝCH NÁMĚTŮ NA PRACOVNÍ ČINNOSTI 41
4.1 DRAK Z PŘÍRODNIN 42
4.2 MISTIČKA Z MODELOVACÍ HMOTY 44
4.3 STROM Z PŘÍRODNÍCH MATERIÁLŮ 46
4.4 STRAŠIDÝLKO ZE ZBYTKŮ LÁTEK 48
4.5 KRMENÍ PRO PTÁČKY 50
4.6 KVĚTINA NAFUKOVAČKA 52
4.7 PAVOUČEK Z ALOBALU 54
4.8 VÝROBEK Z PROUTÍ 56
4.9 HRAVÉ POČITADLO 58
4.10 DRÁČEK PLASTÍK 60
4.11 VÁNOČNÍ KVĚTNÍK PRO MAMINKU 62
4.12 VOSKOVÁ SVÍČKA 64
4.13 VELIKONOČNÍ KRASLICE 66
4.14 MOTÝLI Z PEDIGU 68
4.15 HUDEBNÍ NÁSTROJ Z ODPADOVÉHO MATERIÁLU 70
4.16 POKUSY A POZOROVÁNÍ V PRACOVNÍCH ČINNOSTECH 72
4.16.1 zkoumání a pozorování modelovacích hmot 72
4.16.2 zkoumání a pozorování kinetického písku 72
4.16.3 zkoumání a pozorování vlastností textilií 73
4.16.4 zkoumání a pozorování vlastností papíru 73
4.16.5 zkoumání a pozorování drobného přírodního materiálu 73
4.16.6 zkoumání a pozorování vlastností materiálů – dřevo/brusný papír 74
5 ZÁVĚR 75
RESUMÉ 77
RESUMÉ 78

SEZNAM LITERATURY 79
SEZNAM OBRÁZKŮ 82
PŘÍLOHA 83

SEZNAM ZKRATEK

ADHD – porucha pozornosti s hyperaktivitou

ADD – porucha pozornosti, bez hyperaktivity

AP – asistent pedagoga

HMP – hluboké mentální postižení

IVP – individuálně vzdělávací plán

LMP – lehké mentální postižení

MKN – mezinárodní klasifikace nemocí

PAS – poruchy autistického spektra

PO – podpůrná opatření

RVP – rámcově vzdělávací plán

SMP – střední mentální postižení

SPC – speciálně pedagogické centrum

SVP – speciální vzdělávací potřeby

ŠPZ – školské poradenské zařízení

ŠVP – školní vzdělávací plán

TMP – těžké mentální postižení

WHO – světová zdravotnická organizace

ZŠS – základní škola speciální

Motto

Má-li se mi podařit dovést někoho k určitému cíli, musím se sám nejdřív dostat tam, kde je on a začít právě odtud. Kdo toto nedokáže, hrubě se plete, když si myslí, že může pomoci druhým. Abych mohl někomu pomoci, musím dozajista znát a umět víc než on, ale nejdřív musím pochopit, co chápe on. Pokud toto nedokážu, je zcela lhostejné, že znám a vím víc. Neuvědomím-li si toto, nedokážu nikomu opravdu pomoci.

(Søreen Kierkegaard, 1997)

ÚVOD

Postižený člověk je takový jako my. Každý nese postižení nějakého druhu. Každý potřebuje být milovaný, vážený, potřebuje mít přátele, místo, které se může nazvat „u mě“, pozornost, rodinu nebo společenství, lidi, kterým úplně věří. Potřebuje cítit, že ho lidé mají rádi a přejí si jeho rozvoj. (Jean Vanier, 2015)

Narodí-li se člověku dítě, je to vnímáno jako obrovské štěstí, jako dar. Co když se ale u narozeného dítěte objeví jinakost? Bude se s ní muset vyrovnat samotné dítě, jeho rodina, ale i celá společnost. Snahou demokratické společnosti by měla být integrace osob s vrozenými odlišnostmi. Moderní společnost by měla vytvářet takové podmínky, které povedou k zařazení těchto jedinců do běžného života. Dát těmto dětem a později dospělým možnost fungování a zapojení se do chodu běžné reality, přestože oni budou po většinu svého života potřebovat vedení, nápomocnou ruku, která jim bude jejich nelehkou cestu usnadňovat. Proto je nezbytné mít pro tyto lidi instituce, ve kterých jim bude dáno vše, co je pro ně důležité. Zároveň je nutné podpořit jejich rodiny a blízké. Jak napovídá citát v úvodu, je nutností umět pochopit jejich potřeby, pocity a nálady. Tito lidé musí dostat prostor, kde by se mohli celoživotně rozvíjet. Odpověď na otázku, jak uchopit zapojení dítěte s poruchou autistického spektra do pracovních činností na základní škole speciální bude úkolem této diplomové práce. Cílem této diplomové práce je seznámit pedagogy, studenty oboru učitelství i širší veřejnost s fungováním základních škol speciálních a zaměřit se na zapojení žáků se speciálními vzdělávacími poruchami do procesu pracovních činností a v neposlední řadě představit náměty pro pracovní vyučování.

Nejdříve budou v diplomové práci definováni žáci se speciálními vzdělávacími potřebami, bude stanovena klasifikace jednotlivých postižení. Dále se diplomová práce zaměří na speciální potřeby a postupy při klasifikaci jednotlivých postižení. Budou vyjmenovány speciální potřeby a postupy při vzdělávání žáků s PAS a poznatky nezbytné pro práci s touto skupinou. V diplomové práci bude rovněž samostatně specifikován předmět Pracovní činnosti, zejména problematika metod, forem výuky, využití vhodných materiálů a pomůcek. Dále budou v diplomové práci prezentovány realizované náměty pro pracovní vyučování na prvním stupni základní školy speciální. Cílem speciálních škol je zejména otázka priorit v rámci vzdělávání těchto dětí, zda se má na přední místo řadit zaměření pouze na edukační proces, nebo by se mělo vzdělávání soustředit na motorické dovednosti a manuální činnosti? Na otázku vzdělávacího cíle speciálního školství

a zapojení dětí s poruchou autistického spektra (PAS) do pracovních činností na základní škole speciální by měla odpovědět tato diplomová práce.

Vzdělávání a výuka žáků se speciálními vzdělávacími potřebami mají své priority. Například i to, že se tito jedinci sami vyznačují určitou jinakostí, naznačuje, že cesta jejich pokroků bude odlišná od té běžné. Bude zde zapotřebí zejména více lidskosti, tolerance a určitého nadhledu, dodržování pravidel, nastavení řádu i schematičnosti při postupu práce v rámci dosahování výsledků. Dosáhnout u těchto žáků toho, co se běžné populaci jeví jako naprosto banální a samozřejmé, je pro rodiče, speciální pedagogy, asistenty, vychovatele a žáky samotné obrovskou každodenní dřinou. A každý sebemenší posun vpřed je motivací, že to má smysl. Z malých střípků se pomalu poskládá velká mozaika a speciální školství by mělo být schopné ty malé střípky uchopit a velkou krásnou mozaiku pomáhat vytvořit.

1 VYMEZENÍ POJMU DÍTĚ SE SPECIÁLNÍMI POTŘEBAMI

Motto:

Člověk s postižením má stejné potřeby jako zdravý člověk. První z nich je být uznán a milován takový, jaký je. (Sestra Michele Pascale-Duriezová, 2018)

Děti a žáci se zdravotním, tělesným postižením, sociálním znevýhodněním spadají do skupiny žáků se vzdělávacími potřebami (SVP). Proto, aby se mohli vzdělávat, potřebují speciálně upravené učebnice, didaktické kompenzační pomůcky. Zajišťují se jim úpravy školního vzdělávacího programu – individuální vzdělávací plány. K dispozici je jim asistent pedagoga. Mezi nejčastější problémy žáků se SVP patří tělesné, mentální, kombinované postižení či vývojové poruchy, autismus, kterým v této diplomové práci bude vyhrazen největší prostor. Dále je možné ve vyučovacím, edukačním procesu žáků setkat se také s žáky, kteří mají jiná zdravotní postižení či omezení. Patří mezi ně zrakové, sluchové, řečové postižení nebo také obtížně vychovatelní jedinci.

Podle MŠMT je dítětem, žákem, či studentem se speciálními vzdělávacími potřebami žák, který k dosažení svých vzdělávacích možností nebo k uplatnění a užívání svých práv na rovnoprávném základě s ostatními, potřebuje poskytnutí podpůrných opatření vyplývajících z jeho individuálních potřeb na základě jeho zdravotního stavu, odlišného kulturního prostředí nebo jiných životních podmínek.

Následující oddíly budou věnovány typům postižení, se kterými se můžeme setkat na speciálních školách pro tělesné či mentální postižení, kombinovaná postižení či vývojové poruchy autistického spektra.

1.1 MENTÁLNÍ POSTIŽENÍ

Mentální postižení je trvalý stav, který není možné vyléčit, ale vhodnými přístupy je možné snížit následky a tím zkvalitnit život těchto jedinců. Jedná se o postižení vývojové poruchy integrace psychických funkcí, které postihují jedince ve všech složkách jeho osobnosti, tedy i v tělesné oblasti (Valenta, 2012).

Postižení, které se projevuje trvalým snížením rozumových schopností a adaptability. Podle světové zdravotnické organizace WHO je mentální postižení definováno jako: *Stav zastaveného nebo neúplného duševního vývoje, který je charakterizován porušením dovedností, projevujícím se během vývojového období, postihujícím všechny složky inteligence, to je poznávací, řečové, motorické a sociální*

schopnosti. Postižení se může vyskytnout bez, nebo současně s jinými somatickými nebo duševními poruchami.

Vágnerová (1999) uvádí, že mentální retardace je nejčastěji charakterizována jako neschopnost dosáhnout odpovídajícího stupně intelektového vývoje, přestože byl takový jedinec přijatelným způsobem výchovně povzbuzován. Nízká úroveň inteligence bývá spojena se snížením funkcí nebo změnou dalších schopností a odlišností jeho osobnosti. Mezi další hlavní znaky patří nízká úroveň rozumových schopností, která se projevuje především nedostatečným rozvojem myšlení, omezenou schopností učení a obtížnější adaptací na běžné životní podmínky. Postižení je trvalé, přestože je v některých případech a v závislosti na etiologii možné částečné zlepšení. Horní hranice dosažitelného rozvoje takového člověka je dána závažností a příčinou defektu, a též individuálně specifických výchovných a terapeutických vlivů.

U žáků s mentálním postižením se objevují také specifické poruchy učení, které se mohou projevit v oblasti čtení, psaní, počítání, kreslení, hudebnosti či, schopnosti vykonávat složité úkony. Tyto obtíže se různě kombinují a negativně tak ovlivňují vzdělávání žáků. Tematicky se nejvíce dotýká specifická vývojová porucha motorických funkcí, dyspraxie. Jedná se o poruchu obratnosti. Obtíže mohou být propojeny s vadami řeči. Tito žáci bývají pomalí, neobratní, nešikovní. Jejich výrobky působí nevzhledně (Bartoňová, 2004).

Podle Švarcové (2006) jsou příčiny mentálního postižení různé. Jedná se o faktory, které na sebe vzájemně působí, a tímto vzájemným působením dochází k různým stupňům postižení. Toto opožďování může být způsobeno příčinami vnitřními (endogenní) či vnějšími (exogenní). Vnitřní příčiny můžeme zjistit již u pohlavních buněk, při jejichž spojení vzniká nový jedinec. V tomto případě hovoříme o příčinách genetických. Vnější příčiny, které způsobují mentální postižení, jsou dalšími činiteli, které mohou působit při početí, po celou dobu gravidity, samotném porodu, v době poporodního období, a též v raném dětství, a mohou zapříčinit poškození mozku plodu nebo dítěte. Dále se člení podle období, ve kterém vznikly. Mohou to být příčiny prenatální, které působí od početí do narození dítěte. Vyvolány mohou být různými vlivy. Jedním z nich je nesprávná životospráva a výživa matky. Mezi další příčiny patří infekční onemocnění, záření, psychické a emocionální vypětí matky. Příčiny mohou být i metabolické, například diabetes. Těsně před porodem, v průběhu porodu a po porodu se hovoří o příčinách, které se nazývají perinatální. K postižení může dojít z několika důvodů. Jedním z nich

je předčasný porod. Při porodu může dojít k poruchám krevního oběhu, hypoxii, asfyxie, což je nedostatek kyslíku. Také nízká porodní váha dítěte, mechanické porušení mozku, těžká novorozenecká žloutenka patří k rizikovým faktorům. Faktory, působící po narození jsou nazývány postnatální. Vlivy způsobující poškození jsou krvácení do mozku, nádorová onemocnění, zánět mozku či různé virózy.

Klasifikace a charakteristika mentálního postižení

V České republice se ke klasifikaci mentálního postižení používá 10. revize mezinárodní statistické klasifikace nemocí (MKN-10) vydaná Světovou zdravotnickou organizací WHO v roce 1992.

V souladu s verzí Mezinárodní klasifikace nemocí 10. revizí vydanou Světovou zdravotnickou organizací v Ženevě, roce 1992, jsou osoby s mentálním postižením děleny do skupin podle hloubky postižení.

Zaměření bude na psychomotorický vývoj a manuální schopnosti jedinců v rámci vyučovacího předmětu Pracovní činnosti. Valenta (2012) či Švarcová (2006) uvádějí jednotlivé charakteristiky postižení takto:

Lehká mentální postižení (IQ 50–69, F70 dle MKN-10)

Oblast sebeobsluhy u osob s tímto stupněm postižení nebývá příliš narušena. Většina dosáhne úplné nezávislosti v osobní péči a praktických domácích dovednostech, i když je vývoj proti normě pomalejší. Dobře zvládají praktické, manuální činnosti, oproti teoretickým. Tito žáci jsou vzděláváni na běžných základních školách, zřízených dle §16, odst. 9 zák. 561/2004 Sb. školského zákona, a plní minimální doporučenou úroveň očekávaných výstupů základního vzdělávání v rámci podpůrných opatření.

Střední mentální postižení (IQ 35–49, F71 dle MKN-10)

Vývoj jemné a hrubé motoriky je opožděn, u jedinců přetrvává neobratnost. K zafixování čehokoli je třeba častého opakování. Zvládnou běžné návyky a jednoduché dovednosti, především v oblasti sebeobsluhy. Pokud není vyžadována rychlost a přesnost, mohou vykonávat jednoduché pracovní úkony. Vývoj jemné a hrubé motoriky u těchto jedinců bývá zpomalen, přetrvává neobratnost a nekoordinovanost pohybů. Samostatnost v sebeobsluze bývá mnohdy pouze částečná.

Těžká mentální postižení (IQ 20–34, F72 dle MKN-10)

Psychomotorický vývoj je značně omezen, nutný je pravidelný nácvik koordinace pohybů. Objevují se stereotypní automatické pohyby, motorika je výrazně narušena. V rámci sebeobsluhy a samostatnosti při stravovacích, hygienických či praktických dovednostech jsou závislí na pomoci druhé osoby.

Hluboká mentální postižení (IQ ≤ 19, F73 dle MKN-10)

Vyskytuje se těžké opoždění psychomotoriky, motorika je omezená, často bývají imobilní. Jedinci s tímto stupněm postižení jsou schopni pod vhodným vedením podílet se malým dílem na praktických a sebeobslužných úkonech. Vedení a dohled druhé osoby, je u nich nutností.

Jiná mentální postižení (F78 dle MKN-10)

Termín se používá pouze tehdy, když stanovení stupně rozumového postižení pomocí obvyklých metod je zvláště nesnadné nebo nemožné pro přidružené smyslové nebo tělesné poškození. Osoby jsou zcela závislé na pomoci druhého člověka.

Neurčená, nespecifikovaná mentální postižení (F79 dle MKN-10)

Toto označení se používá v případech, kdy je mentální postižení prokázáno, je však obtížné nebo nemožné určit jeho úroveň, a zařadit tak osobu do některé z předchozích kategorií. Jedinci jsou zcela nesamostatní, vyžadují neustálou pomoc a vedení druhé osoby.

1.2 KOMBINOVANÉ VADY

Jak lze kombinované postižení chápat? Je možné ho charakterizovat jako kombinaci dvou a více druhů postižení, které postihnou jednoho jedince. Je velmi složité ho přesně klasifikovat, protože se většinou jedná o různé formy, druhy a postižení. Jedná se tedy o závažné postižení, poruchy a vady, které se velmi často sdružují a vyskytují se společně. V České republice se používá několik názvů pro kombinované vady. Mezi jejich označení patří vícenásobné postižení nebo hluboké postižení a ujal se pro ně i anglický název *multihandicap*.

1.3 PORUCHY POZORNOSTI, IMPULZIVITA

Pozornost bývá označována jako schopnost zaměřit svoji psychickou aktivitu na danou činnost, určitý děj nebo konkrétní předmět. Poruchy pozornosti spočívají v různé míře narušení jednotlivých složek pozornosti, dochází k jejich snížení nebo zvýšení. Nastat

může například snížením schopnosti koncentrace pozornosti, nebo naopak při nepřiměřeně zvýšené funkci pozornosti. Poruchy pozornosti jsou děleny na dvě základní skupiny.

ADHD

Do této skupiny se řadí žáci s poruchou pozornosti a hyperaktivitou. Jedná se o vývojovou poruchu, která je charakteristická nepřiměřeným stupněm pozornosti, dále se projevuje hyperaktivitou či impulzivitou. Potíže jsou často spojené s neschopností dodržovat pravidla chování a provádět opakovaně po delší dobu určité pracovní výkony. Nelze je vysvětlit na základě neurologických, senzorických nebo motorických postižení, mentální retardace nebo závažných emočních problémů. Deficity jsou evidentní v časném dětství a jsou pravděpodobně chronické. Ačkoli se mohou zmírňovat s dozráváním centrální nervové soustavy, přetrvávají v porovnání s jedinci běžné populace stejného věku. Obtíže jsou často spojeny s neschopností dodržovat pravidla chování a provádět po delší dobu stanovené pracovní výkony. Tito jedinci bývají soběstační při manuálních činnostech. Tyto deficity, které jsou evidentně biologické, ovlivňují interakci dítěte s rodinou, školou, ale též s celou společností (Kocurová 2000).

ADD

Jedná se o poruchu pozornosti, u které není přítomna hyperaktivita. Je to vývojová porucha charakteristická problémy s udržením pozornosti při aktivitách. Typické jsou problémy s organizací aktivit a řešením úkolů vyžadujících soustředění, zapomětlivost, snadné rozptýlení vnějšími podněty, obtíže s vnímáním pokynů, obtíže postupovat podle instrukcí a dokončit zadané úkoly, ať už se jedná o praktické či teoretické činnosti. Zajímavé statistiky poukazující na výskyt syndromu, jejichž podíl příčinných faktorů se významně měnil v průběhu posledních čtyřiceti let, procentuálně vyjadřují, jaký podíl zde má dědičnost (50–70 %), dále pak poukazují na komplikace způsobené v průběhu těhotenství a během porodu (20–30 %) a v neposlední řadě jsou zde popisovány pozdější vlivy, které pokrývají 10 % příčinných faktorů (Kocurová 2000).

2 DÍTĚ S PORUCHOU AUTISTICKÉHO SPEKTRA A JEHO SPECIÁLNÍ POTŘEBY

2.1 PORUCHY AUTISTICKÉHO SPEKTRA (PAS)

Autismus bývá charakterizován jako uzavření se do sebe. Jedná se o poruchu socializace, neschopnost navázání mezilidských vztahů, která bývá spojena s poruchou komunikačních schopností (Švarcová, 2006).

Poruchy autistického spektra patří mezi pervazivní (všepronikající) vývojové poruchy, což jsou poruchy, které jsou celoživotní, a postihují některé mozkové funkce. Poruchy vznikají na základě abnormálního vývoje mozku, bývají označovány jako poruchy neurovývojové. Jedná se o tzv. autistickou triádu, což je narušení sociální interakce, narušení komunikace a abnormity v chování. Jedinci se projevují tím, že nemají zájem o hru ani kolektiv vrstevníků. Mívají problém v komunikaci, problém ve vztazích s ostatními lidmi, problémem bývá i představivost (Žampachová, Čadilová, 2020).

Výskyt v populaci je vyšší mezi chlapci. Častou přidruženou poruchou u PAS bývá mentální retardace, až u 60 % případů (Čadilová, Žampachová, 2012).

Jedinci s PAS jsou si ve svých projevech velmi podobní, přesto je každý zcela odlišný. Typickou charakteristikou bývá ztráta již naučených dovedností, většinou kolem 18 měsíce věku dítěte. Nevyhledávají zrakový kontakt druhé osoby, neotáčí se za hlasem. Bývá u nich zjištěn deficit v oblasti sociální interakce, narušení sdílené pozornosti. Mívají problém s porozuměním emočních projevů druhých, nedokáží na ně odpovědět, pochopit je. Většinu slov berou doslova, nejsou schopni „udělat legraci“, dvojsmysl nechápou, nerozumí nadsázce. Obtížně chápou různé významy gest, mívají problém umět gesta vhodně použít. Z gest bývá častým problémem poplácání po ramenou. Nedokáží rozlišit, zda se jedná o pochvalu, či je to předzvěst agrese vůči jejich osobě. Dalším z projevů mohou být různé echolálie, opakování slyšeného. Často citují oblíbenou pasáž z reklamy, filmu. Opakují zdvořilostní fráze, aniž by jim zcela rozuměli. Na otázku odpoví stejnou otázkou. U těchto jedinců může však být narušen i intelekt a verbální projev. Nemusí u nich být pochopen projev emoce nebo nedokáží rozlišit emoční projev mimikou. Projevuje se u nich častá monotónnost hry, sledování stejného děje oblíbené pohádky či filmu. Velmi často mívají problém s pochopením a uposlechnutím signálu, pokynu od jiné osoby. Odmítaví bývají ke změnám v rutinních činnostech, navyklým aktivitám. Častým projevem bývá stereotypní nebo repetitivní chování, roztáčení předmětů, bouchání, házení, ťukání předmětů o sebe, řazení do řady, opakování jedné činnosti dokola. Jejich zájmy

bývají specifické. Mají rádi neměnnost a zachování rutiny ve všednodenních zvyklostech. Každá změna je může velmi vyvést z míry jak emočně, tak psychicky, projevem může být úzkost, zlost, agrese vůči druhé osobě nebo sám sobě. Velmi citliví bývají na smyslové vjemy, čich, chuť, zvuk, pohyb, hluk, pach. Častým projevem u nich bývají nekoordinované pohyby, mávání rukou, běhání dokola, poskakování, chůze sem a tam. Tyto projevy přetrvávají v mladším i starším školním věku. Bývají neklidní, mnohdy líní. Nedokáží si uvědomit reálné nebezpečí, následek svého konání. Spíše mechanicky jsou schopni se naučit sociální dovednosti. Každodenní rituály, pozdravy, podání ruky, bývají bez sociálního porozumění (Čadilová, Žampachová, 2012).

Mezi další charakteristiky těchto dětí patří vrozené nedostatky, které se projevují tím, že nejsou schopni rozpoznat emoce, mimiku v obličeji druhého člověka. Nejsou schopni pochopit lidské chování, proč, jak a kdy se někdo z jejich okolí chová. Své získané dovednosti špatně přenášejí do jiného prostředí, například ve škole nemají problém s realizací zadaného úkolu, doma to však razantně odmítají. Naopak mají své zvláštnosti, které jsou pro ně typické. Na následujících několika větách bych ráda poukázala na jejich odlišné chápání reality. Na otázky typu *Můžeš mi říct, jaký je dnes den?* odpoví: *Můžu*. Fráze *Chci párek* pro ně znamená, že mají hlad, chtějí jakékoliv jídlo. Uvidí-li na tváři slzu, nedokáží rozpoznat, zda je od pláče nebo od radosti. Nedokáží být empatičtí. Nejsou schopni generalizace, schopnosti výběru. Svoji pozornost zaměřují na detail (Žampachová, Čadilová, 2020).

Podle toho, jak jsou děti s PAS schopny se přizpůsobit běžnému stylu života a jak komunikují, rozpoznáváme vysoce funkční, středně funkční a nízkofunkční formy PAS. Dítě s vysoce funkční formou PAS vykazuje poměrně kvalitní komunikaci a je schopné relativně dobré kooperace často při normálním intelektu. Naproti tomu nízkofunkční jedinci nemají dostatečně vyvinutou verbální ani neverbální komunikaci často při těžším narušení intelektu. Obvykle vykazují výraznější a obtížněji korigovatelné problémové chování (Žampachová, Čadilová, 2020).

Poruchy autistického spektra se dají rozdělit také podle intelektových schopností konkrétního jedince.

Dětský autismus, také Kannerův (podle psychologa, který jej první diagnostikoval) syndrom či infantilní autismus, je jednou z klasifikací autistického spektra. Bývá 3–4x častěji zaznamenán u chlapců než u dívek. Chování a projevy jsou stejně výrazné v celé

autistické triádě. Projevuje se v omezení recipročních sociálních interakcí, také v omezení reciproční komunikace verbální a neverbální a do třetice i v omezení imaginace (fantazie) s chudým a stereotypním repertoárem chování a zájmů. Až u 70 % jedinců bývá narušen intelekt, mívají mentální postižení různých stupňů. Mezi nespecifické problémy patří porucha příjmu potravy, porucha spánku, návaly zlosti a agrese vůči sobě i druhým, objevují se různé fobie. Netouží po sociálním kontaktu, bývají uzavření do sebe. Tento typ autismu bývá považován za základní, klasický typ autismu (Hrdlička, Komárek, 2004).

Nízkofunkční autismus bývá velmi často diagnostikován až po třetím roce věku dítěte. Vzhledem k nízkému intelektu dítěte bývá diagnosticky tato skupina nejvíce problematická. U jedinců, jejichž IQ je nad 35, bývá zaznamenána nedisproporčnost v základní triádě, mnohdy jedna ze složek může zcela chybět. Daleko větší problém s diagnostikou tohoto typu autismu je u dětí s těžkým a hlubokým mentálním postižením, jejichž IQ je pod 35. Často sem patří děti, u nichž nejsou dostatečně vyjádřeny stereotypní zájmy či pohybové stereotypie. Přesto se u nich projevují abnormality, které jsou typické pro dětský autismus. Atypický autismus se často pojí s různým stupněm mentálního handicapu, podle toho se také odvíjí motorický vývoj dítěte (Čadilová, Thorová, Žampachová, 2012).

Rettův syndrom je jednou z dalších klasifikací autistického spektra. Jedná se o geneticky heterogenní syndrom, který je doposud známý pouze u dívek. Tento vývojový syndrom je charakteristický obdobím normálního či téměř normálního vývoje do 7–24 měsíců. Poté nastává regres, ústup, a dochází ke ztrátě manuálních a verbálních dovedností. Bývá zpomalen růst hlavy, objevují se stereotypní pohyby rukama typicky připomínající mytí a dívka není schopna ruce účelně používat. Ochuzují se sociální zájmy a schopnosti. Vyskytují se problémy se žvýkáním potravy. V pozdějším období se vyvíjí ataxie, porucha pohybů trupu, skolióza či kyfoskolióza (zakřivení páteře). Velmi často bývá přidružena epilepsie. Dívky bývají těžce mentálně postižené (Čadilová, Thorová, Žampachová, 2012).

Mezi **jiné pervazivní vývojové poruchy** se řadí i pervazivní vývojová porucha nespecifikovaná, která je považována za kategorii přechodnou. Dítě je nutné průběžně diagnosticky sledovat, případně poruchu specifikovat v pozdějším věku. Vždy je důležitý mentální vývoj u dítěte, od toho se odvíjí jeho psychomotorický vývoj (Čadilová, Thorová, Žampachová, 2012)

Podle Gillberga (2008) bývají jedinci, kteří vykazují více symptomů autismu, ale nesplňují jeho kritéria, diagnostikováni jako osoby s autistickými rysy. Mívají poruchy pozornosti a těžkou motorickou neobratnost. Tato odlišnost se týká i některých osob mentálně postižených.

2.2 SPECIÁLNÍ POTŘEBY PRO ŽÁKY S PAS

Žáci s autismem jsou jedineční a v rámci edukačního procesu potřebují množství podnětů stejně jako žáci, kteří poruchou autistického spektra netrpí. U žáků s PAS se speciálními potřebami je několik důležitých faktorů, které je potřeba dodržovat, a to zejména z důvodu nastolení vzájemného respektu a tolerance a také ochoty žáka dodržovat daný režim a uposlechnout zadávané pokyny. Individualizace je jedním z těchto faktorů. Cílem učitele je žáka co nejméně omezovat, a přesto mu dokázat zajistit bezpečí. Učitel by měl zadané úkoly volit tak, aby je žák byl schopen zvládnout a úkoly dokončil. Činnosti by měl žákům zadávat úměrně jejich mentálnímu věku (Gillberg, 2008).

Další velmi důležitou složkou při plnění úkolů žáky s PAS je vhodná struktura jejich práce. Je potřeba jim proto činnosti členit, vytvořit jim režim dne, plán dílčích aktivit podle obrázkového schématu, případně s využitím konkrétních fotografií.

Slovní projev učitele musí být jasný, stručný, pochopitelný, jednoznačný. Komunikace s žákem je důležitým faktorem v rámci celého dne. Učitel by měl přizpůsobit výběr slovní zásoby potřebám žáka a sdělovat informace, které pro žáka budou srozumitelné. Mimika a gestikulace neverbálními prostředky by měla být synchronizovaná s obsahem sdělení. Vhodné je také použití alternativních komunikačních systémů, obrázky, piktogramy (Slowík, 2010). Úkoly, pokyny by měl učitel zadávat jasně, stručně, neměl by používat složité výrazy a souvětí, kterým žák nerozumí, jinak se žák se začne ztrácet v tom, co se po něm vlastně žádá. Je třeba vyhnout se neurčitým slovům, kterého žáka mohou psychicky vyvést z míry, mohou ho znervóznět. Slova *někdy, za chvíli* je nutné nahradit konkrétním slovem.

Žák musí mít dostatek času na dokončení započatého úkolu, musí porozumět jeho obsahu. Osvědčený je výběr ze dvou možností, ideální je vizualizace. Je dobré využívat fyzický kontakt (pohlazení, tlesknutí si do dlaně) opatrně, žák jej nemusí přijmout, ani pochopit učitelův úmysl. Vizualizace, znázornění je vhodným způsobem, který může učitel využít, aby žákovi demonstroval zadaný úkol. Obsah jednotlivých činností musí být pro žáka čitelný, musí mu být předložena pochopitelná informace (Gillberg, 2008). Slovní

projev učitele může být vhodně doprovázen tematickými obrázky, procesuálními schématy, předměty, nápisy. Efektivní bývá časové znázornění, které žákovi zprostředkuje reálnou představu, jak má plnit zadaný úkol. Pomocí obrázků je možné připravit rozplánování dílčích aktivit. Pokud jsou žáci schopni reagovat na odměnu, je vhodné zakomponovat ji do režimu (Hladká, Pavlištová, 2008); (Čadilová, Žampachová, 2008). Právě podpora motivace je u těchto žáků velmi důležitá, může u nich zajistit zaujetí o konkrétní učení. Pokud žák dobrovolně a s chutí pracuje na připravených úkolech, zaslouží si odměnu. Odměna by se měla průběžně měnit, vždy podle žákova zájmu. Hlavním cílem odměňování by měla být spolupráce žáka (Čadilová, Žampachová, 2017).

2.3 ZÁKLADNÍ ŠKOLA SPECIÁLNÍ

Výchova a vzdělávání žáků s mentálním postižením může být chápáno jako celoživotní proces. Na výchově a vzdělávání těchto žáků se podílejí v první řadě rodiče, dále pak také speciální pedagogové, asistenti, vychovatelé, pracovníci speciálně pedagogických center. Dá se říci, že co žák není schopen dokázat sám, může dokázat s vhodnou pomocí ostatních.

Listina základních práv a svobod v České republice stanovuje právo na vzdělávání všem a povinnou školní docházku, která se řídí náležitými legislativními předpisy. Významným mezinárodním dokumentem je Úmluva o právech dítěte (2016). Jedná se o dokument, který je akceptován stávající legislativou v České republice. Dokument obsahuje část, která zakazuje k diskriminaci dítěte s jakýmkoliv zdravotním postižením. Zásadním principem úmluvy, je zájem o dítě, respektování potřeb a ochrana dítěte.

2.3.1 CHARAKTERISTIKA ZÁKLADNÍHO VZDĚLÁVACÍHO PROGRAMU ZÁKLADNÍ ŠKOLY SPECIÁLNÍ

Výuka na základních školách speciálních vychází z **Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání žáků v základní škole speciální** (dále RVP ZŠS), který je kurikulárním dokumentem státní úrovně. Normativně stanovuje obecný rámec vzdělávání v základní škole speciální. Dokument je určen pro vzdělávání žáků se středně těžkým mentálním postižením, těžkým mentálním postižením a souběžným postižením více vadami. Vzdělávací proces se přizpůsobuje úrovni psychického a fyzického rozvoje žáků s těžkým zdravotním postižením. Vzhledem k variabilitě schopností a úrovni vědomostí a dovedností je nezbytné při vzdělávání uplatňovat přístupy odpovídající vývojovým a osobnostním specifikům žáků, za přispění nejvyšší míry podpůrných

opatření. Proto je tento Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání žáků v základní škole speciální otevřeným dokumentem, který může být upravován podle potřeb a zkušeností s realizací školních vzdělávacích programů i podle měnících se potřeb žáků (metodický portál RVP) (Krejčířová, 2007).

Na tento RVP ZŠS volně na školách navazuje **Školní vzdělávací program** (dále jen ŠVP), který je školským dokumentem. V souladu s RVP ZŠS ho zpracovává každá škola zřízená podle §16, odst. 9 Zák. 561/2004 Sb., která realizuje základní vzdělávání žáků se středně těžkým a těžkým mentálním postižením. ŠVP vychází z konkrétních vzdělávacích záměrů školy, zohledňuje potřeby a možnosti žáků, reálné podmínky a možnosti školy a oprávněné požadavky rodičů nebo zákonných zástupců žáků. Má na zřeteli postavení školy v regionu i sociální prostředí, ve kterém bude vzdělávání probíhat. Vzdělávací proces na konkrétní škole se pak uskutečňuje podle ŠVP, který si škola vypracovala. Ředitel školy odpovídá za vypracování ŠVP v souladu s RVP ZŠS. Koordinuje práci na tvorbě ŠVP nebo funkcí koordinátora pověří svého zástupce, jiného člena pedagogického sboru nebo jiného odborníka. Samotná příprava ŠVP je výrazem pedagogické autonomie i odpovědnosti celé školy za způsob a výsledky vzdělávání. Proto se na zpracování jednotlivých částí ŠVP podílejí všichni učitelé příslušné školy a jsou také spoluodpovědní za realizaci ŠVP v podmínkách dané školy. ŠVP vydává ředitel školy a zveřejní jej na přístupném místě ve škole. ŠVP je součástí povinné dokumentace školy, musí být zpřístupněn veřejnosti, aby se každý zájemce měl možnost seznámit s obsahem programu, aby do něj mohl každý nahlížet a pořizovat si z něj opisy a výpisy, popřípadě požádat o kopii. K návrhům ŠVP a jejich následnému uskutečňování se vyjadřuje školská rada (VÚP Praha, 2008).

Dalším dokumentem, který na speciálních školách bývá, je **Individuální vzdělávací plán** (IVP). Zpracovává jej škola pro žáka na základě doporučení školského poradenského zařízení. IVP vychází ze školního vzdělávacího programu (ŠVP). Obsahuje mj. údaje o skladbě druhů a stupňů podpůrných opatření poskytovaných v kombinaci s tímto plánem. Naplňování IVP vyhodnocuje škola nejméně jednou ročně (Krejčířová, 2007).

Systém základních škol speciálních je určen žákům, kteří se pro své postižení nemohou vzdělávat v běžných základních školách. Výchova a vzdělávání jedinců s postižením je chápáno jako celoživotní proces. Cílem základních škol speciálních je rozvíjet psychologické a fyzické schopnosti a předpoklady žáků. Vybavovat je

vědomostmi, dovednostmi a návyky, které jim umožní zapojit se společnosti (Bazalová, 2006).

V současné době se koncept vzdělávání mění. Formy, obsah i metody se přizpůsobují skutečným vzdělávacím potřebám jednotlivých žáků. Na speciálních školách pracují pedagogové, vychovatelé, asistenti, kteří mají odpovídající speciální vzdělání. Ve třídách je snížený počet žáků. Využívají se zde speciální pomůcky, odlišný je i obsah vzdělávání, forem a metod výuky, které vyhovují žákům s daným postižením. Při výuce žáka s mentálním postižením se klade důraz i na klidnou, příjemnou atmosféru, respektuje se tempo jednotlivců. Důležitá je i vybavenost třídy odpovídající požadavkům a potřebám žáků. U těchto žáků se doporučuje pravidelné střídání aktivit, forem práce a střídání pracovních míst. Žáci mohou pracovat u stolu, v lavici, boxu, na koberci. Je vhodné mít vytvořené další místo k výuce, zejména pro žáky, kteří mají potřebu pracovat samostatně (Švarcová, 2006).

2.3.2 CHARAKTERISTIKA UČEBNÍCH PLÁNŮ NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE SPECIÁLNÍ

V této části jsou představeny Díly I a II RVP ZŠS, podle kterých probíhá vzdělávání na speciálních školách. RVP ZŠS respektuje a toleruje opožděný psychomotorický vývoj žáků, jejich pracovní i fyzické možnosti a předpoklady.

Díl I je realizován pro žáky se středně těžkým mentálním postižením, zahrnuje upravené vyučovací předměty podle potřeb, schopností a dovedností žáků.

Díl II je určen žákům s těžkým až hlubokým mentálním postižením a souběžným postižením více vadami. Členění tříd nevychází z věkové charakteristiky žáků, ale z úrovně jejich individuálních schopností a specifických potřeb. Režim dne je pro žáky rozdělen na pravidelné střídání výuky, odpočinku a hry. Vždy je nutné, aby odpovídalo možnostem a zatížení žáků. Ve školských zařízeních, která nemají pro tyto žáky vyhotovené ŠVP, a ve spolupráci se speciálně pedagogickým centrem (SPC), které se školou spolupracuje, jsou pro ně vypracovány individuální vzdělávací plány vycházející z RVP-ZŠS, podle kterých se žáci vzdělávají. Od roku 2004 mohou být v rámci speciálních škol zřizovány rehabilitační třídy pro žáky s hlubokým mentálním postižením (HMP). Jednotlivé rozdíly mezi postiženími jsou těžko kontrolovatelné, specialista je posuzuje na základě klinické zkušenosti. Někteří žáci, pokud to jejich zdravotní stav neumožňuje, jsou vzděláváni v domácím prostředí, kam za nimi dochází speciální pedagog. Veškerá podpůrná opatření, která se využívají při výuce, mají vést žáky k rozvoji jejich osobnosti.

V obou Dílech I a II je zařazena také oblast *Člověka a svět práce - pracovní výchova,* která se zaměřuje se na pracovní činnosti, kterým jsou věnovány následující kapitoly.

2.4 PROSTŘEDKY SPECIÁLNĚ PEDAGOGICKÉ PODPORY

Podle Žampachové, Čadilové (2020) mají podpůrná opatření dopomoci vytvořit žákům takové podmínky, které odpovídají jejich speciálním vzdělávacím potřebám. Vyrovnávací opatření se užijí u žáků se zdravotním nebo sociálním znevýhodněním. Podpůrná opatření jsou určena pro vzdělávání žáků se zdravotním postižením a zahrnují:

Organizace výuky zahrnuje opatření, která zajistí organizační podporu žáka ve školním prostředí s využitím strukturalizace aktivit, činností a vizuální podpory, prezentuje úpravy organizační stránky výuky. Cílem těchto opatření je minimalizace únavy a stresu.

Výběr didaktických pomůcek se vhodně volí k cíli, který je ve vyučovací jednotce sledován. Důležitý je výběr pomůcek podle věku žáků, psychickému vývoji jednotlivců. Pozornost by měla být věnována i dosavadním zkušenostem a vědomostem. Pomůcky by měly být během vyučování uspořádány a používány logicky, měla by být zachována posloupnost. Žák by měl jasně vědět, co se od něho vyžaduje, měl by mít přesnou představu realizace. Slovní výklad i konkrétní předvedení by mělo být nedílnou součástí. Žák tak má jasnou představu o tom, co se po něm vyžaduje. Pro aplikaci vhodných pomůcek je potřeba vycházet z potřeb žáka a z doporučení speciálně-pedagogického centra. Vedou k vytváření vizuálního a interaktivního zážitku, mohou žáka podporovat a motivovat zároveň. Hlavním přínosem by však mělo být jejich přispění k pochopení vyučované látky. Všeobecně se jedná o pomůcky využívající zrakové či sluchové vnímání. Názornost pro větší představu žáka o konkrétním tématu, pozitivně ovlivňuje jeho proces zapamatování.

Úprava obsahu výuky napomáhá pedagogům splnění vzdělávacích cílů, protože pro některé žáky je potřeba upravit obsah vzdělávání a přizpůsobit ho individuálním možnostem jednotlivců.

Úpravou prostředí, uplatňováním pravidel úpravy zasedacího pořádku, prostoru pro plnění úkolů i strukturalizací jednotlivých postupů se daří nastolit řád a pravidla, jejichž absence by jinak mohla mít negativní dopad na psychické rozpoložení žáků a v důsledku by mohla vést k závažným problémům v jejich chování.

Asistent pedagoga pracuje s každým žákem podle jeho individuálních potřeb a podle pokynů vyučujícího. Pracovní náplň se odvíjí také od toho, zda má asistent pedagoga středoškolské vzdělání ukončené maturitní zkouškou či má výuční list. Asistent pedagoga zajišťuje přímou pedagogickou činnost při vzdělávání a výchově podle pokynů pedagoga, která je zaměřena na individuální podporu žáků. Podporuje žáka, nebo skupinu žáků, při přípravě na výuku i při dosahování vzdělávacích cílů. Žák je veden k nejvyšší možné samostatnosti, speciální pedagog by ho měl pouze vézt ke splnění požadavků, být mu oporou. Zajišťuje výchovné práce zaměřené na vytváření základních pracovních, hygienických návyků a další činnosti, které jsou spojené s nácvikem sociálních kompetencí. Je nápomocen žákům při sebeobsluze, pohybu po třídě a jejím blízkém okolí během vyučování a o přestávkách. Je nedílnou součástí třídy, pomyslnou „pravou rukou" vyučujícího. Společnými silami realizují, tvoří či zajišťují možnosti vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Společně se podílejí na přípravě výuky, konzultují potřeby žáků. Z vlastní zkušenosti mohu jen vyzdvihnout partnerskou spolupráci nastavenou tak, při níž dojde k neformální výměně rolí. Asistent se stane tím, kdo vede třídu, učitel je na kratší časový úsek asistentem, pomocníkem. Zejména u učitelů z prvního stupně základní školy jsou ideálním prostorem pro takovou výměnu výchovy. Mnoho asistentů a asistentek má určité nadání na výtvarnou, tělesnou nebo hudební výchovu. Pokud asistent zpívá lépe než vyučující nebo je zdatnější v jiných činnostech, není důvod, proč by na část hodiny hudební, výtvarné nebo tělesné výchovy nemohl převzít vůdčí roli ve výuce; i za takové situace je ale samozřejmostí současná přítomnost, dohled a podpora ze strany kvalifikovaného učitele. Souhra, soulad a sehranost jsou nedílnou součástí spolupráce pedagoga a asistenta. Není třeba, aby bylo při vstupu do třídy na první pohled zjevné, kdo je učitelem a kdo asistentem.

2.5 SPECIÁLNÍ PEDAGOGICKÉ PORADENSTVÍ

Speciálně pedagogická centra jsou školská účelová zařízení, která zajišťují speciálně pedagogickou a psychologickou péči dětem a žákům se zdravotním postižením a poskytují jim odbornou pomoc v procesu integrace do společnosti ve spolupráci s rodinou, školami, školskými zařízeními a odborníky. (Renotiérová a kol., 2004). Centra bývají zřizována při speciálních školách. Zaměřují se na poradenskou činnost pro zdravotně postižené děti a mládež přibližně od tří let do doby, kdy žáci ukončí školní docházku. Svoji aktivitu směřují také mezi žáky, kteří jsou integrováni do základních škol. Speciálně pedagogická centra fungují převážně ambulantně, návštěvou pracovníka centra

v prostředí, které je dítěti známé, kde žije, kde se pravidelně realizuje. Speciálně pedagogická centra zpracovávají podkladový materiál k rozhodnutí příslušných orgánů o zařazení dětí s postižením do škol a školských zařízení. Speciálně pedagogická centra vyhledávají a diagnostikují dítě s postižením a vedou evidenci dětí s postižením v dané spádové oblasti. Poskytují poradenskou péči dětem s postižením, rodičům postižených dětí či pedagogům žáků s postižením, pomáhají rodině žáka při integraci, doporučují vypracování individuálního plánu pro žáka a poskytují sociálně právní poradenství (Švarcová, 2006).

3 PRACOVNÍ VYUČOVÁNÍ NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE SPECIÁLNÍ

Charakteristika vzdělávací oblasti *Člověk a svět práce*

Vzdělávací oblast *Člověk a svět práce* je jednou ze základních vzdělávacích oblastí ve vzdělávání žáků s mentálním postižením. Zahrnuje široké spektrum pracovních činností, které vedou žáky k získání souboru vědomostí, základních pracovních dovedností a návyků v různých oblastech lidské činnosti. Cíleně se zaměřuje a systematicky ovlivňuje rozvíjení motorických schopností, manuálních dovedností a návyků žáků a tím přispívá k jejich co nejsamostatnějšímu zapojení do každodenního života a umožňuje jim přípravu na vykonávání jednoduchých pracovních činností.

3.1 DIDAKTICKÉ PRINCIPY A ZÁSADY

Podle Podroužka (2003, cit. dle Honzíková, 2015), lze didaktické principy chápat jako obecný postoj, který tvoří základ systému výchovy a vzdělání jednotlivých škol. Didaktickou zásadou se rozumí obecná forma pro vzdělání a výchovu na daném stupni školy. Je nutné, aby učitel volil principy a zásady zodpovědně, a dokázal přihlédnout na učivo, dostupný materiál, věkový i mentální stav žáků.

Dodržování zásad a principů je důležitou podmínkou při dosahování výsledků vyučovacího procesu. To platí i pro předmět Pracovní činnosti. Podle Honzíkové (2015) patří mezi nejdůležitější principy následující:

Princip názornosti – při vyučování je třeba podporovat a rozvíjet abstraktní představy o jevech a dějích vhodným modelem – obrazovým, verbálním či jiným neverbálním prostředkem prezentace učiva, tak aby ho žáci mohli použít v každodenních činnostech

Princip soustavnosti a postupnosti – uspořádání obsahu, cílů a metod tak, aby logicky navazovaly, byly pro žáky pochopitelné

Princip cílevědomosti – záměrné působení učitele na žáky při stanovení cílů výchovně vzdělávací činnosti, umět je motivovat a objasnit jim výchovně vzdělávací činnosti

Princip uvědomělosti – důležité je, aby žák porozuměl probíranému učivu

Princip aktivnosti – vyučování by mělo vyjadřovat samostatnou, nebo alespoň částečnou činnost žáků, díky které získávají nové informace, soustavné vedení žáka k praktickému využívání získaných vědomostí a dovedností, vede žáky k aktivnímu přístupu, samostatnosti při vyhledávání informací či postupů, důležitá je zde průběžná motivace

vnější – pochvala/trest, nadšení vyučujícího a motivace vnitřní - uspokojení vlastní potřeby, chuť naučit se něco nového

Princip trvalosti – mělo by dojít k trvalému osvojení, procvičováním tak, aby u žáka došlo k pochopení učiva, cílem by mělo být to, co člověk potřebuje pro život

Princip přiměřenosti – učitel musí dbát na to, aby obsah, formy a metody práce byly adekvátní věku i mentální úrovni žáků, dodržovat postup učení od známého k neznámému, od jednoduchého ke složitému, od blízkého ke vzdálenému, přihlížet na rozdílnost jednotlivců – charakter žáků, znát jejich možnosti, předávat žákům to, co je podstatné

Princip komplexního rozvoje osobnosti žáka – uvědomění si, co je pro žáka důležité, co může rozvíjet jeho osobnost po stránce kognitivní, psychomotorické i afektivní

Princip emocionálnosti – motivovat, umět probudit chuť spolupracovat, rozvíjet žákovi vědomosti i dovednosti, udržet dobrou náladu, tvůrčí atmosféru

Princip jednotnosti výchovného působení – spojení školy se životem, propojenost a spolupráce mezi pedagogy a rodiči, jednotnost v požadavcích a v přístupu k žákovi

K těmto principům ještě Honzíková (2000) doplňuje didaktické zásady:

Zásada propojení teorie a praxe – zařazování pracovních námětů, které jsou propojeny po tělesné i duševní stránce

Zásada kolektivní výchovy žák spolupracuje ve skupině, je veden k zodpovědnosti za své konání

Zásada utvoření optimálních podmínek pro vyučovací proces – zajistí, co možná nejvhodněji podmínky pro realizaci vyučovacího procesu jak po stránce organizační, tak po stránce hygienické, ergonomické, ale zapomínat by se nemělo ani na podmínky psychologické

Za zmínění stojí i některé z principů a zásad, které byly formulovány již J. A. Komenským a které stále mají své místo. Pohanová se jimi také zabývá ve své práci, kde jednotlivé zásady rozepisuje. Níže je uveden výběr těch, které je možné uplatnit i v rámci výuky na základní škole speciální. (Komenský, 1948; Pohanová, 2017).

Jednoduchý před složenými. Učivo žákům předkládat, tak aby pro ně bylo srozumitelné, od jednoduchého po složité.

Vždy postupně nikdy krokem. Učivo musí být pro konkrétní žáky přesně rozfázované. Musí být jasně daný navazující postup. Každá práce má svůj čas.

Všemu se vyučuje a učí příklady, ukázkami a cvičeními. Na školách by měl být dostatek učebnic, učebních materiálů, didaktických pomůcek. Žáci by měli teorii projít s demonstrací.

Obecným před zvláštními. Učivo, by mělo být žákům předáváno postupně, jednotně, vždy je třeba věnovat se jednomu tématu tak, aby ho byl žák schopen pochopit.

3.2 CÍLE A ÚKOLY PRACOVNÍCH ČINNOSTÍ

Cíle základního vzdělávání žáků se středně těžkým mentálním postižením jsou přizpůsobeny jejich omezeným možnostem vzhledem ke snížení rozumových schopností a opožděnému psychomotorickému vývoji. Žáci s mentálním postižením získávají základní pracovní vědomosti o materiálech, nástrojích i pracovních postupech. Jsou seznamováni s různými materiály a jejich funkcemi. Učí se vhodně užívat pomůcky či nářadí. Učí se pracovat samostatně i ve skupině, respektovat a tolerovat práci druhých. Rozvíjí se u nich jemná i hrubá motorika, která bývá mnohdy narušena. Pracovní výchova je jednou ze stěžejních vzdělávacích oblastí. Cíleně je zaměřena na rozvíjení motorických schopností a dovedností, základní hygienické návyky a veškeré možné činnosti v oblasti sebeobsluhy. Je realizována v průběhu celého vzdělávacího procesu, od prvního až po desátý ročník základní školy speciální (Honzíková, 2015).

Důležitý je též rozvoj psychomotorických dovedností. Při osvojování těchto dovedností je podstatná kognitivní fáze, která by neměla být opomíjena. Žák se během ní seznamuje s činností, postupem i provedením. Za opravdu důležitou se považuje struktura, názorná ukázka se slovním návodem, vysvětlením. Za podstatné je považováno to, aby žáky práce zaujala, byla pro ně motivační, upoutala jejich pozornost. Učitel musí reagovat na případné narušení: osvětlení v učebně nebo dílně, únava žáků, delší pauza od učení. Učitel musí zvládnout zvolit správný vyučovací postup. S poruchami autistického spektra jsou často spojovány motorické obtíže. Mohou to být problémy s pohybovou koordinací, nebo vývojové poruchy motorických funkcí. Žáci mají velmi často problémy s dodržením pracovního postupu, verbálně sdělený postup práce na počátku vyučovací hodiny je pro ně často nedostatečný, pracují chaoticky, zbytečně chvátají, aby byli s prací hotovi, což se může často odrážet na výsledku pracovní činnosti. Mohou tu ale být i žáci, kteří jen pasivně sedí v lavici. Mohou působit líným dojmem nebo dojmem, že s ostatními ve třídě

„pomyslně“ nejsou. Jejich problém může být spíš v tom, že si žáci nejsou schopni postup zapamatovat, a v důsledku svého deficitu v komunikaci tak nedokáží požádat o radu. Z těchto důvodů je velmi důležité, pracovat u žáků s rozfázovaným postupem činností, a 3připravit pro ně schéma toho, jak budou kroky následovat po sobě. Rozfázování postupu může vypadat takto: příprava pomůcky, vytvoření výrobku, uklízení pracovního místa a nakonec vystavení zhotoveného výrobku. Takto rozfázovaný postup při plnění činnosti napomáhá zvládnout žákovi pracovní postup a díky vizuální podpoře posílit jeho samostatnost. Zde hraje svoji roli i asistent pedagoga, který může žákovi postup práce v průběhu sdělovat, ať už pomocí slovních pokynů nebo pomocí obrázkových kartiček. V rámci pracovních činností je nezbytné věnovat zvýšenou pozornost získávání pracovních návyků, organizaci a uspořádání pracovní plochy, přípravě pomůcek na vlastní práci i úklidu pomůcek a pracovního místa po ukončení činnosti. I zde je vhodné využívat pracovní a procesuální schémata, aby si žák tyto dovednosti osvojil a v jejich vykonávání byl samostatný, alespoň částečně. U některých žáků s PAS je třeba počítat s častým nezájmem o pracovní činnosti. Opakované selhávání a neúspěch vede často až k nelibosti k těmto činnostem. Proto je třeba žáka stále podporovat, oceňovat jeho případnou snahu a ujišťovat ho, že svoji práci dělá dobře. U některých žáků se může projevit hypersenzitivita na dotek. Mohou jim vadit ušpiněné ruce, různé materiály, modelína, lepidlo. Záporně mohou reagovat také na čichové vnímání, zápach lepidla či různé přírodní materiály. Je potřeba s touto variantou počítat, a umět ji případně předejít (Čadilová, Žampachová, 2012, str. 112).

Při výchovně vzdělávacích činnostech by se měly volit takové výchovné a vzdělávací postupy, které směřují k utváření klíčových kompetencí. Například v ŠVP ZŠS „Dokážeme to společně“ Odborné školy, Základní školy a Mateřské školy Macháčkova 45, Plzeň jsou uvedeny tyto kompetence:

Kompetence k učení

- zvládá pracovní činnosti a praktické dovednosti pro běžný život
- dodržuje nacvičené pracovní postupy a stereotypy, rozumí jednoduchým termínům
- vnímá vliv kladné motivace jako povzbuzení pro svoji další práci

Kompetence k řešení problémů

- je schopen samostatně řešit běžné situace v domácnosti, obsluhovat jednoduché elektropřístroje
- spolupracuje s ostatními při zvládání úkolů
- snaží se o dokončení výrobku, při nezdaru nerezignuje
- má dobrý pocit z vykonané práce a zvládnutého úkolu

Kompetence komunikativní

- přečte jednoduchý návod, popřípadě pomocí symbolů náhradní komunikace
- rozumí jasně formulovaným požadavkům
- prezentuje svoji práci před veřejností, zapojuje se do reprezentace školy

Kompetence sociální a personální

- chápe nutnost a význam mezilidské spolupráce
- je ochoten pomáhat slabším

Kompetence občanské

- dodržuje základní pravidla společenského chování
- má zafixované pracovní návyky nutné pro další profesní přípravu a socializaci

Kompetence pracovní

- pracuje s drobným materiálem
- má návyk soustředit se na práci a činnost dokončit
- úspěšně realizuje pracovní činnosti přiměřené jeho možnostem a schopnostem
- aktivně používá získané pracovní dovednosti v praktickém životě, volí přímé postupy

Například v rámci učebního plánu školního vzdělávacího programu „Dokážeme to společně“ Odborné školy, Základní školy a Mateřské školy Macháčkova 45, Plzeň je vyučovací předmět Pracovní výchova realizován ve všech ročnících základního vzdělávání, přičemž na 1. stupni má časovou dotaci 21 hodin, na 2. stupni 22 hodin, viz tabulka níže.

Ročník	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Týdenní hodinová dotace	3	3	3	4	4	4	5	5	6	6

Pracovní výchova obsahuje konkretizované výstupy a učivo ze všech tematických okruhů Člověk a svět práce. Výuka probíhá ve třídách, ve cvičné kuchyňce a na školním pozemku. Žáci absolvují rovněž v rámci pracovní výchovy prakticky zaměřené mimoškolní akce – nákupy, návštěvu restaurace, exkurzi do zahradnictví, botanické zahrady, ZOO, výrobního závodu. V průběhu školního roku se pořádají celoškolní tematicky motivované dny, které poskytující žákům možnosti prakticky si vyzkoušet různé, i netradiční rukodělné techniky. Akce čerpají náměty nejen z lidových tradic, ale také nabízejí ukázky různých výrobků a technik současných.

První stupeň obsahuje pět tematických okruhů:

- Sebeobsluha
- Práce s drobným materiálem
- Práce montážní a demontážní
- Pěstitelské práce
- Práce v domácnosti

Druhý stupeň obsahuje čtyři tematické okruhy:

- Práce s technickými materiály
- Práce montážní a demontážní
- Pěstitelské práce
- Práce v domácnosti

Sebeobsluha

V 1. období (1. – 3. třída) by měl žák zvládnout základní hygienické návyky a sebeobslužné činnosti, dále pak oblékání a svlékání oděvu, skládání a uložení oděvu a také obouvání. Měl by i trénovat udržení pořádku ve svých věcech i svém blízkém okolí. Ne vždy se bohužel tyto očekávané výstupy dají zcela uplatnit, důležité však je pracovat na nich a žáka k těmto aktivitách vést. Ve druhém období (4. – 6. třída) by měl žák umět pečovat o své tělo, svůj zevnějšek i své osobní věci. Měl by zvládat běžnou údržbu oděvu i obuvi a dodržovat zásady účelného oblékání.

Práce s drobným materiálem

Mezi očekávané výstupy v prvním období patří zvládnutí třídění různých druhů drobného materiálu podle velikosti, tvaru, barev. Měl by zvládnout základní manuální dovednosti při práci s jednoduchými materiály a pomůckami, vytvářet jednoduchými postupy různé předměty z tradičních i netradičních materiálů. Žák by měl zvládnout pracovat podle slovního návodu. V souladu s očekávanými výstupy ve druhém období by měl žák pracovat podle předlohy a vytvářet přiměřenými pracovními postupy různé výrobky z drobných materiálů. Měl by využívat při tvořivých činnostech vlastní fantazii i prvky lidových tradic, umět volit vhodné pracovní pomůcky, nástroje a náčiní vzhledem k použitému materiálu, udržovat pořádek na pracovním místě, umět dodržovat zásady hygieny a bezpečnosti práce.

Jednotlivé pracovní techniky učitel by měl zařazovat do výuky tak, aby odpovídaly věkovým i mentálním zvláštnostem a schopnostem. Mezi konkrétní pracovní činnosti patří stříhání, ohýbání, spojování, navlékání, propichování, řezání, vrtání, krájení, šroubování, pilování. Důraz by měl být vždy kladen na bezpečnost při manipulaci s nástroji.

Práce montážní a demontážní

Očekávané výstupy pro první období uvádí, že by žák měl zvládat elementární dovednosti a činnosti při práci se stavebnicemi. Očekávaný výstupy pro druhé období uvádí, že by žák měl provádět při práci se stavebnicemi jednoduchou montáž a demontáž. Měl by pracovat podle slovního návodu, předlohy. Žák by měl spojovat a rozpojovat různé jednoduché předměty. Měl by udržovat pořádek na svém pracovním místě. Měl by dodržovat zásady hygieny a bezpečnosti práce.

Očekávané výstupy pro druhý stupeň uvádějí, že by žák měl sestavit podle návodu, plánu jednoduchý model. Měl by zvládnout jednoduchou montáž a demontáž při práci se stavebnicemi. Měl by provádět údržbu jednoduchých předmětů. Měl by dodržovat zásady bezpečnosti a hygieny práce a bezpečnostní předpisy (VÚP, 2008).

Při práci montážní a demontážní se využívají stavebnice, špejle, drátky, dřevěné odřezky. Montovat i demontovat je možné části předmětů, hraček. Žáci sestavují jednoduché modely pomocí slovního nebo obrázkového návodu, samostatně či s dopomocí druhé osoby. Stavebnice, jsou skupinou hraček, které rozvíjí technické zájmy žáků. Známé jsou také pod termínem konstrukční materiál. Stavebnice žákovi umožňuje rozvíjet jeho fantazii, vede žáka ke konstrukci, sestavování, rozebírání i objevování. Je to soubor

drobných předmětů nebo součástek, které se mohou plošně nebo prostorově skládat, stavět. Lze z ní konstruovat funkční modely nebo přístroje. Mají různé tvary, barvy. Práce se stavebnicí žáky baví, poučuje je, a hrou je uvádí do základů mechaniky, nutí žáky přemýšlet a ověřovat vlastní konstrukční modely. Důležitý je také její vliv na senzomotorické dovednosti, učení se pohybovým návykům. Oblíbené jsou i elektrotechnické stavebnice, které jsou určeny k jednoduchým elektrickým obvodům. Mezi specifické druhy stavebního materiálu se řadí pěnové, papírové, molitanové, dřevěné dílky skládaček, které se nazývají puzzle. U některých druhů stavebnic je nutné vedení asistentky pedagoga nebo vyučujícího. Oblíbenou aktivitou je spojování konstrukcí ze špejlí drátem nebo modelovací hmotou. Žáci mohou spojovat dle vlastní fantazie nebo podle předlohy (Honzíková, 2006).

Pěstitelské práce

V rámci těchto aktivit jsou žáci seznamováni se základními podmínkami pro pěstování rostlin pokojových tak i rostlin na zahradě. Dále jsou informováni o bezpečnosti práce s rostlinami.

Očekávané výstupy pro první období uvádí, že by žák měl provádět pozorování přírody v jednotlivých ročních obdobích. Měl by pečovat o nenáročné rostliny v bytě (třídě) i na zahradě (školní pozemek). Žák by měl používat lehké zahradní náčiní. Očekávané výstupy pro druhé období uvádějí, že by žák měl znát základní podmínky a postupy pro pěstování vybraných rostlin. Měl by umět ošetřovat a pěstovat nenáročné pokojové i venkovní rostliny. Měl by umět volit podle druhu pěstitelských činností správné pomůcky, nástroje a náčiní Žák by měl vědět o léčivkách i jedovatých rostlinách. Žák by měl dodržovat zásady hygieny a bezpečnosti práce při práci s rostlinami na zahradě.

Očekávané výstupy pro druhý stupeň uvádějí, že by žák měl volit vhodné pracovní postupy při pěstování vybraných rostlin. Měl by pěstovat a ošetřovat květiny v interiéru a využívat je k výzdobě. Žák by měl znát hlavní zásady pěstování zeleniny. Měl by používat vhodné pracovní pomůcky při práci na zahradě. Měl by znát běžné druhy ovoce. Měl by se seznámit s běžnými léčivými rostlinami a znát nebezpečí jedovatých rostlin. Měl by vědět o způsobu chovu drobných zvířat a zásad bezpečného kontaktu se zvířaty. Žák by měl dodržovat zásady hygieny a bezpečnosti práce na zahradě (VÚP, 2008).

Práce v domácnosti

Očekávané výstupy pro první období uvádějí, že by měl žák zvládnout upravit stůl pro jednoduché stolování. Žák by měl zvládnout připravit jednoduchý pokrm. Žák by se měl chovat vhodně při stolování. Měl by se orientovat v základním vybavení kuchyně. Měl by zvládat drobné úklidové práce. Očekávané výstupy pro druhé období uvádějí, že by žák měl znát základní vybavení kuchyně. Měl by umět připravit jednoduché pohoštění. Měl by uplatňovat zásady správné výživy. Měl by dodržovat pravidla správného stolování a společenského chování při stolování. Žák by měl zvládat práci s jednoduchými kuchyňskými nástroji. Měl by vědět, jakým způsobem udržovat pořádek v bytě, ve třídě. Měl by udržovat pořádek a čistotu pracovních ploch, dodržovat základy hygieny a bezpečnosti práce v domácnosti.

Očekávané výstupy pro druhý stupeň uvádějí, že by měl žák zvládat jednoduché pracovní postupy při základních činnostech v domácnosti. Měl by používat vhodné prostředky při práci v domácnosti. Měl by používat základní kuchyňský inventář a bezpečně obsluhovat spotřebiče. Měl by připravit pokrmy podle daných postupů v souladu se zásadami zdravé výživy. Žák by měl dodržovat základní principy stolování a obsluhy u stolu. Měl by dodržovat základní hygienická a bezpečnostní pravidla a předpisy při zacházení s elektrospotřebiči a používanými prostředky (VÚP, 2008).

V tomto tematickém celku se žáci seznamují se základním vybavením kuchyně, učí se bezpečně obsluhovat základní spotřebiče, provádět základní úklid pracovní plochy a nádobí. Učí se samostatně připravit jednoduchý pokrm, upravit stůl pro stolování, každodenní i slavnostní. Zároveň se seznamují se společenskou etiketou, jak se chovat při stolování. K využití a tréninku slouží školní cvičná kuchyňka. Součástí předmětu je část, která je věnována jednoduchým domácím pracím.

Práce s technickými materiály (zařazeny pouze na druhém stupni)

Ve všech tematických okruzích jsou žáci vedeni k zásadám o dodržování hygieny a bezpečnosti při práci. Způsob realizace jednotlivých tematických okruhů závisí na podmínkách, možnostech školy a schopnostech žáků. Učivo celé vzdělávací oblasti je určeno všem žákům. Nedílnou součástí je individuální přístup ke každému žákovi. Učitel či asistent pedagoga, který žáka zná, ví nejlépe, co všechno může žák zvládnout samostatně, u čeho je potřeba vedení či asistence druhé osoby. I spolupráce s druhou osobou vede žáky k tomu, že dokáží dosáhnout konečného výsledku.

3.3 VYUČOVACÍ METODY

Vyučovacími metodami se označuje způsob, jak učitel organizuje proces, při kterém žáci získávají nové dovednosti a schopnosti. Důležité je umět vhodně vybrat správnou metodu, která se podřizuje obsahům, cílům, ale hlavně mentálnímu věku žáka a jeho specifikaci. Metody se dají v průběhu vyučovací jednotky střídat a měnit. Honzíková (2015) uvádí, že jde o plánovitý postup myšlení a jednání, jimž se sleduje dosažení daného cíle: *Vyučovací metodou rozumíme cílevědomý, koordinovaný a záměrný postup, kterým se podle principů pedagogiky a didaktiky realizuje edukační proces orientovaný na dosažení vytýčených cílů.* (Honzíková, 2015, s. 81).

Metody se dají dělit podle toho, jak jsou žákům předkládány. Podle obsahu a formy je např. Schopler a kol. (2011) dělí takto:

Metody manipulace – jedná se o fyzickou pomoc, s žákem se provádějí veškeré pohyby, které jsou nutné při dokončení práce, někdy se metoda používá pouze na začátku daného úkolu, pro uvědomění si toho, co se od žáka očekává, jindy přivede žáka k pozornosti o daný úkol

Metoda názorně demonstrační – žáci pod vedením vyučujícího či asistenta pedagoga pozorují nebo předvádí jednotlivé předměty a jevy

Pravidelně se opakující postup – činnosti, které žák provádí opakovaně, např. navlékání, třídění, sestavování, ho vedou k samostatnosti, učitel ho pozoruje, může ho opravit, do již známého postupu se mohou zadávat nové dovednosti, žák tak lépe přijme nový prvek výuky

Povzbuzení – jde o signály, které žáka motivují, vedou ho při plnění určité části úkolu, signálem může být pokývnutí hlavy, ukázání směru předmětu, povzbuzující tón hlasu – účinnost signálů se navýší, budou-li se používat jen omezeně

Pantomima, napodobování může být náznakem, kterým chce pedagog znázornit určitý pohyb, bývá dostatečným návodem k tomu, aby žák dokončil úkol zcela

Metoda slovní – učitel sděluje žákům nové poznatky, ti jeho vyprávění, popisování nebo vysvětlování tiše naslouchají, u žáků speciálních škol je vhodné zakomponovat do výkladu názorné obrázky či navigační schématické kartičky s postupy, pro snazší pochopení

Honzíková (2015) dále uvádí ještě **metodu praktickou**, kdy žáci samostatně nebo pod vedením učitele nacvičují pracovní nebo činnosti na pozemcích, dílnách, cvičné kuchyňce.

Podle Honzíkové (2015) ovlivňují volbu metod různé faktory. Učitel se při plánování vyučovací jednotky sám rozhoduje, jaké zvolí nejvhodnější metody pro její realizaci. Východiskem se stává cíl vyučování a obsah učiva. Důležité je, aby se povedlo žáky zaujmout, nalákat je do vyučovacího procesu. Chce-li učitel dosáhnout těchto požadavků, je třeba přihlížet na jejich vhodný výběr. Učitel musí respektovat rozložení a náplň vyučovací jednotky, musí přihlížet na věk a mentální úroveň žáků. Jako kritéria pro optimální výběr vyučovacích metod lze tedy uvést cíl vyučovací jednotky, obsah učiva, učební možnosti žáků a možnosti učitele.

Cíl vyučovací jednotky je na prvním místě. Nutnost správě zvolit metodu takovou, která bude účinná, žáky zaujme, neodradí je od výuky, a ze které získají potřebné vědomosti a dovednosti.

Obsah učiva je další nezapomenutelná součást přípravy. Učitel sám má možnost vhodného výběru, jakou vyučovací metodou žákům předá potřebné informace.

Učební možnosti žáků a jejich předpoklady by měl učitel sám umět rozpoznat a umět je vhodně využít. Sledovat musí věkové rozhraní žáků, jejich úroveň připravenosti, ale i zvláštnosti kolektivu či jedinců samotných.

Možnosti učitele jsou široké, měl by využít mnohostranný výběr vyučovacích metod, které napomohou k vyšší aktivitě žáků. Vhodně vybrat metody, které povedou žáky k tvořivosti, experimentování, celkově k jejich vyšší aktivitě. Učitel musí respektovat věkové i individuální zvláštnosti žáka.

3.4 FORMY VYUČOVÁNÍ A UČENÍ

Formou vyučování a učení se v zásadě rozumí to, jak si učitel dokáže vyučovací jednotku uspořádat. Součástí formy výuky je její časové i prostorové rozložení. Pohledy na jejich rozdělení jsou různé. Například Honzíková (2015) uvádí vyučovací formy tříděné dle Králíkové a Ondráčka. V publikaci jsou vyučovací formy rozdělené do tří skupin podle daných hledisek:

Hledisko organizační: Tvoří jej organizační formy, které jsou uspořádány podle vnějších podmínek výuky. Patří sem formy časové, místní a obsahové, např. vyučovací hodina ve třídě, exkurze, práce v dílnách, práce na pozemku.

Hledisko sociální: Jedná se o třídění předmětu didaktického procesu a uspořádání vztahů v jeho činnosti. Patří sem vyučování hromadné (práce samostatná, podle svého tempa),

skupinové (práce se skupinou), individuální (práce s žákem), diferencované (konkrétní rozdělení např. hoši/dívky).

Hledisko metodické: Jedná se o vztah k učivu a metodické uspořádání, patří sem rozhovor, pokus, demonstrace, které jsou již zmíněny v didaktických metodách.

Hledisko počtu žáků: Může jít o individuální přístup, kdy je jeden učitel na jednoho žáka. Dále pak přístup hromadný, kdy je jeden učitel na více žáků, a přístup smíšený, kdy se jedná o kombinaci dvou předchozích.

Hledisko místa realizace: Místo realizace může být školní, kdy vyučování probíhá na půdě školy, ve třídě, v dílně, na školních pozemcích, nebo mimoškolní, kam se řadí exkurze, domácí příprava nebo zájmové kroužky.

Hledisko míry samostatnosti práce žáků: Jedná se o práci individuální (žáci pracují samostatně, každý má svoji zadanou práci, úlohu), skupinovou (samostatná práce v rámci menší skupiny), nebo frontální (spolupráce celé třídy)

V pracovních činnostech se jako nejčastěji uplatňované vyučovací formy využívají formy hromadného vyučování, demonstrace a pokusy. Skupinové vyučování je z důvodu množství pomůcek využíváno při montážních a demontážních pracích se stavebnicemi nebo při tvorbě složitějších výrobků (Honzíková, 2000).

3.5 MEZIPŘEDMĚTOVÉ VZTAHY

Mezipředmětové vztahy, pojem, který by se dal označit jako výchovně-vzdělávací vazba mezi vyučovacími předměty, který vytváří vztahy mezi učebními činnostmi žáků, mezi učivem jednotlivých předmětů, ale je realizováno v rámci jednoho předmětu (Honzíková, 2000).

Ouroda (2000) popisuje mezipředmětové vztahy jako vztahy mezi jednotlivými vyučovacími předměty v oboru učiva i vyučovacích metod, které žáci využívají k získávání nových vědomostí. Za důležité je považována podobnost učiva.

V předmětech pracovního vyučování jsou mezipředmětové vztahy velmi žádané, právě díky propojenosti teoretického a praktického života. Na realizaci vztahů se nejvíce podílí sám učitel, který je podrobně seznámen s obsahem učebních osnov a také s obsahem vzdělávání v jiných předmětech (Honzíková, 2000).

V rámci pracovních činností žáci vyrábějí pomůcky, které se mohou využít v průběhu vyučování jiného předmětu. Důležitým bodem je příprava, vedení, a návaznost konkrétního učiva.

Projektová výuka, jejím charakteristickým znakem je cíl, který bývá představován konkrétním výstupem, tj. výrobkem, praktickým řešením problému. Projekty často mají podobu integrovaných témat, využívají mezipředmětových vztahů. Předností projektového vyučování je bezesporu překlenutí mezer poznatků teorie a jejich využití v praxi. Výhodou je, že žáci získají kompletní poznání díky propojení mezi jednotlivými předměty. Žáci se tak učí samostatně plánovat, rozhodovat či formulovat své problémy, reagovat na vzniklé situace, respektovat názory druhých, pracovat ve skupinách. Projekty mohou být krátkodobé (trvající 1–3 vyučovací hodiny), střednědobé (4 a více hodin či týden), nebo dlouhodobé, které mohou trvat měsíc i rok (Honzíková, 2015).

3.6 BEZPEČNOST A HYGIENA PŘI PRÁCI S MATERIÁLY

Na školách jsou dvě hlavní povinnosti, které je potřeba dodržovat při bezpečnosti a hygieně při práci. Jednou z nich je vychovávat žáky k bezpečnému chování, bezpečnosti a hygieně. Druhá hovoří o zabezpečení podmínek pro bezpečnou a zdraví nezávadnou práci žáků, učitelů i ostatních pracovníků školy.

Hygienou práce se rozumí stanovení zdravotních podmínek, které vedou k zabezpečení ochrany zdraví žáků při vykonávání práce. Bezpečnost práce představuje souhrn opatření, která předchází příčinám ohrožení života a zdraví člověka. Je nutné vytvořit a zabezpečit pracovní podmínky, které budou bezpečné pro všechny zúčastněné. Je povinností všech pedagogických pracovníků zajistit bezpečný chod vyučovací jednotky tak, aby neohrožovala zdraví. Důležitým bodem při dodržování bezpečnosti a hygieny při práci žáků je udržování čistoty, pořádku pracovního místa i použití vhodného pracovního oblečení. Učitel po celou dobu vyučování zajišťuje stálý dohled nad žáky a neustále upozorňuje na případná nebezpečí při manipulaci s nářadím, nástroji i samotnými materiály (Honzíková, 2015).

3.7 MATERIÁLY, NÁSTROJE, NÁŘADÍ, POMŮCKY A PRACOVNÍ TECHNIKY PRO PRACOVNÍ ČINNOSTI

Materiálů na pracovní činnosti a výchovu je nepřeberné množství. Důležitý je vhodný výběr pro konkrétní žáky. Je třeba vzít v potaz jejich schopnosti i možnosti.

V současné době se na školách zřizují učebny, které zajišťují prostor pro tvořivé aktivity žáků a jejich realizaci při tvorbě. Učebna by měla být vybavena patřičnými nástroji, nářadím a pomůckami pro různé činnosti. Při jejich využívání je důležité zohlednit věk a schopnosti jednotlivých žáků. Na základních školách speciálních patří mezi nejzákladnější zaručeně práce s modelovací hmotou, práce s papírem, práce s textiliemi, práce se dřevem, technickými i přírodními materiály a v neposlední řadě také práce montážní a demontážní. Drobný materiál je jedním z nejčastěji používaných materiálů v rámci pracovní výchovy. V současné době častěji používaný jako materiál odpadový. Drobný materiál dělíme na přírodní a technický.

Drobný materiál přírodní

Za drobný materiál přírodní je považováno vše, co nám dává příroda. Jedná se rostlinné materiály, živočišné materiály a nerostné materiály. Tyto materiály získáváme sběrem, některé si musíme sami vypěstovat. Jiné je možné získat jako zbytky po zpracování dřeva, užitkových rostlin, semena, šustí, skořápky. Přírodních materiálů je obrovské množství. Přírodní materiály mají své vlastnosti, které je možné zkoumat, pozorovat a získávat tím potřebné vědomosti.

Drobný materiál technický

Drobným technickým materiálem se rozumí vše, co vytvořila lidská ruka. Patří sem různé kovy, jmenujme například alobal, plechovky nebo drátky. Dalšími materiály, které sem patří, jsou materiály plastické, což jsou plastové lahve, kelímky, víčka. Také bychom neměli zapomenout zmínit textilie, jako jsou odstřižky látek, juty, koženky či plsti. Je jich opravdu velké množství, mezi další patří různé korálky nebo krabičky. Z pomocných materiálů jsou to provázky nitě, lepicí pásky, lepidla či gumy. V současné době se hojně využívají v rámci pracovního vyučování i materiály, které jsou méně obvyklé. Jedná se o materiály, které jsou v naší blízkosti. Jsou to převážně materiály odpadové a zbytkové, patří mezi ně roličky od toaletního papíru či kuchyňských utěrek, kartonové krabice, obaly od potravin, skartovaný papír, plastové lahve, obaly od mléka nebo džusů, plata od vajec, víčka, kelímky.

Nástroje, nářadí, pomůcky a pracovní techniky pro práci s drobným materiálem

Podle Honzíkové (2015) se nástroje rozdělují podle své funkce při výrobní činnosti na činné a nečinné. Při práci a manipulaci s nástroji je nutné dodržovat bezpečnostní zásady, o kterých je potřeba pokaždé žáky informovat.

Činné, aktivní nástroje jsou takové nástroje, kterými měníme tvar i povrch výrobku. Jedná se zejména o nože, nůžky nebo tupé jehly. Nečinné, pasivní nástroje, jsou nástroje, kterým se při běžném používání říká nářadí. Mezi ně patří kladiva, pravítka, kleště nebo šroubováky. Používají se spíše na druhém stupni, na prvním stupni se s nimi žáci seznámí jen okrajově, vždy však pod vedením učitele. Mezi pomůcky lze zařadit například tužky, špachtle nebo brusný papír. Pracovních technik, kterých lze využívat při práci s drobným materiálem je velké množství. Mezi nejvyužívanější patří stříhání, navlékání, propichování, krájení, pilování.

Modelovací hmoty

Jedná se o hmoty, které jsou tvárné a podněcují tvoření vlastníma rukama pomocí hnětení. Nejčastěji používané hmoty jsou hlína, plastelína, samotvrdnoucí hmoty, modurit, sádra, vosk, různá těsta. Při práci s modelovací hmotou je vždy nutné dbát na hygienu a bezpečnost. Opakovaně žáky upozorňovat, že hmoty nepatří do úst ani jiných částí těla. Zapomínat by se nemělo ani na udržení pořádku pracovního místa. Mezi základní pomůcky při práci s hmotou patří určitě nůž, na krájení dílků, špachtle, plech na pečení, vál, váleček, atd. Mezi pracovní techniky, které se při modelování využívají, patří hnětení, trhání, válení, stlačování, ohýbání, řezání, vykrajování.

Papír

Papír je materiál, který je dostupný všude a všem. Papír užitkový, který se používá na kreslení, psaní, také na balení nebo papír odpadový, což mohou být různé časopisy, letáky, staré noviny nebo kartonové krabice. Nejpoužívanější pomůcky, které při práci s papírem lze použít jsou tužky, pravítka, nůžky, lepenka, různé šablony, sešívačky, děrovačky, jehly, štětce, lepidla nebo tavné pistole, se kterými ale vždy pracuje pouze vyučující. Pokud se rozhodneme o barevné vylepšení výrobku, použijeme k tomu pastelky, voskovky, vodové nebo temperové barvy, tuše nebo tiskátka s různými motivy. Mezi základní pracovní techniky při práci s papírem patří stříhání, vytrhávání, vystřihování nebo řezání. Papír se dá slepovat, polepovat, sešívat nebo proplétat. Pro různé úpravy lze použít barvení, obkreslování nebo měření papíru. Papír je také možno různě tvarovat skládáním, ohýbáním nebo překládáním.

Textil

Práce s textilem je jednou z nejoblíbenějších činností. Materiál je možné rozdělit podle vláken na přírodní, která jsou rostlinného původu, živočišného původu a vlákna

anorganická, dále vlákna chemická, která mohou být z přírodních nebo syntetických polymerů, a také vlákna hutnická, kovová či nekovová. Nejčastěji používanými pomůckami jsou nůžky, jehly, špendlíky či krejčovská křída. Mezi základní pracovní techniky při práci s plošnou textilií jistě patří šití, lepení, hra s barvou, batikování či malba na textil. Při práci s délkovou mírou lze označit nitě, bavlnky, provázky. Pomocí nich lze vyšívat, háčkovat, plést, drhat, tkát, apod. V rámci teoretických poznatků se žáci soustředí na pozorování, rozlišování druhů textilií nebo rubu a líce tkanin.

Při práci se všemi materiály je důležité plánování práce, bezpečnost při práci a hygieně. Upevňování těchto návyků vede žáky k zodpovědnému jednání při manipulaci s materiály. Při realizaci výrobků s žáky s mentálním postižením a postižením autistického spektra je vhodná částečná či plná dopomoc a vedení (Honzíková, 2015).

4 SOUBOR REALIZOVANÝCH NÁMĚTŮ NA PRACOVNÍ ČINNOSTI

V této části diplomové práce bude představen soubor námětů, výrobků a činností, které se s žáky s mentálním postižením a PAS dají realizovat. Nejen na půdě školy, ale také doma, například při distančním vzdělávání. Spolupráce s rodiči je všeobecně velmi důležitá. Každá podkapitola bude obsahovat stručné shrnutí o použitých materiálech, výrobcích a činnostech žáků se středně těžkým a těžkým mentálním postižením a poruchou autistického spektra. Důležitou součástí při realizaci jakékoliv činnosti v rámci předmětu pracovních činností je plné nebo částečné vedení pedagoga nebo asistenta pedagoga a spolupráce samotného dítěte. Pokud se podaří žákovu pozornost upřít na dění při realizaci, vítězi se stávají všichni. Projev žákovy radosti bude odměnou pro každého účastníka.

Součástí vyučování pracovních činností je seznámení žáků se svátky a lidovými tradice, zvyky či řemesly. Školním rokem se jich prolíná velké množství, proto i zde své místo najdou. Na školách se s nimi žáci setkávají v rámci připravovaných tematických dnů či týdnů, kdy se tématům věnují i mezipředmětově.

Pro žáky s PAS i žáky s mentálním postižením je vždy důležité to, aby pochopili, co se po nich žádá. Strukturování, jasná pravidla a vizualizace jim ulehčí vnímání požadovaných úkonů. Struktura pokynů je zpracována pomocí obrázkových šablon, konkrétních fotografií či návodných schématických znaků, postupů. V příloze je zařazen typ schématického postupu, podle kterého žáci svá díla zhotovovali. K postupu byly využity reálné návodné fotografie. U některých žáků bylo docíleno toho, že zvládli pracovat samostatně, nebylo zapotřebí ani slovního vedení.

Procesuální schémata je soubor obrázků nebo fotografií, které zachycují jednotlivé kroky konkrétního procesu. Díky těmto kartičkám je možné žákům srozumitelně vysvětlit, co se od nich očekává. Jsou to pokyny, které se skládají z několika na sebe navazujících úkonů (Straussová, Knotková, 2011).

4.1 DRAK Z PŘÍRODNIN

Obr. 1 – Drak z přírodnin (foto vlastní)

Název výrobku: dráček Listnáček

Na realizaci se podíleli: žáci se středně těžkým mentálním postižením, dětským a nízkofunkčním autismem, částečně aktivně či pasivně se do práce zapojili i žáci s těžkou formou mentálního postižení

Motivace: básnička o létajícím drakovi, vycházka do blízkého okolí školy

Vyučovací cíl: Procvičování dovednosti vystřihování podle předkreslené

šablony, procvičování dovednosti lepení přírodního materiálu na karton

Vyučovací metody: vysvětlování, demonstrace

Forma práce: hromadné vyučování, individuální vyučování

Mezipředmětové vztahy: věcné učení, čtení, matematika

Pomůcky: provázek, lepidlo Herkules, štětec, nůžky, sešívačka, podložka na stůl

Materiál: karton, spadané, vylisované listí

Poučení o bezpečnosti a hygieně: dbát na bezpečnost při práci, používat podložku, dodržovat bezpečnost při zacházení s ostrými předměty, dodržovat pořádek na pracovním místě, mít pracovní oděv

Pracovní popis:

- žák samostatně nebo pod vedením vyučujícího či AP vystřihne předkreslenou šablonu draka
- žák společně s AP přilepí provázek, pomocí lepidla na vystřihnutý karton
- žák lepí samostatně nebo s dopomocí AP, vyučující spadané listy na karton tak, aby byly jeden vedle druhého a zaplnila se jimi celá papírová plocha, listy nejsou usušené, mohou být vylisované nebo čerstvé
- žák asistuje při práci se sešívačkou, přidržuje list a vyučující ho připevňuje k provázku, vytváří tak ocas draka

Závěr, hodnocení:

- v průběhu realizace byli žáci vyučujícím i AP chváleni, motivováni v pokračování činnosti
- realizace proběhla podle představy, někteří žáci zvládli pracovat samostatně, podle schématického postupu, jiní pracovali podle slovního pokynu, někteří byli vedeni po celou dobu tvoření
- na zrealizování bylo potřeba vymezení většího časového prostoru

4.2 MISTIČKA Z MODELOVACÍ HMOTY

Obr. 2 – Mistička z modelovací hmoty (foto vlastní)

Název výrobku: keramická mistička na svíčku

Na realizaci se podíleli: žáci se středně těžkým mentálním postižením, dětským a nízkofunkčním autismem, částečně aktivně či pasivně se do práce zapojili i žáci s těžkou formou mentálního postižení

Motivace: jak můžeme potěšit druhého, dopřání emocionálního prožitku z obdarování

Vyučovací cíl: Procvičování dovednosti při práci se samotvrdnoucí hmotou, zhotovení výrobku podle slovního či obrázkového návodu

Vyučovací metody: vysvětlování, demonstrace, tvořivá práce

Forma práce: hromadné vyučování, individuální vyučování

Mezipředmětové vztahy: věcné učení, čtení, matematika

Použitý materiál: samotvrdnoucí hmota, spadané, vylisované listí

Pomůcky, nářadí, nástroje: řezací nůž (příborový), váleček, igelitový sáček, podložka

Poučení o bezpečnosti a hygieně: dbát na bezpečnost při práci, používat podložku, dodržovat bezpečnost při zacházení s ostrými předměty, dodržovat bezpečnost s igelitovým pytlíkem, nedávat si ho na obličej, dodržovat pořádek na pracovním místě, mít pracovní oděv

Pracovní popis:

- žák dostane do ruky větší hroudu modelovací hmoty, sám se ji pokouší hnětením a mačkání upravit
- po změknutí položí žák hmotu na podložku, válečkem z ní začne válet placku
- žák vezme list a rubovou stranou ho přiloží na hmotu, oběma rukama ho uhladí a obtiskne žilky listu na hmotu
- žák list opatrně odejme z hmoty
- společně s vyučující žák opatrně příborovým nožem pozvednou okraj hmoty a následně ji z podložky přesunou na mističku, která je vypodložena igelitovým sáčkem, kde ji nechají zaschnout

Procesuální schematický postup viz příloha (obrázek 1, 2, 3, 4, 5)

Závěr, hodnocení:

- v průběhu realizace byli žáci vyučujícím i AP chváleni, motivováni v pokračování činnosti
- realizace proběhla podle plánu, někteří žáci zvládli pracovat samostatně, podle foto návodu, rozfázování jednotlivých činností, jiní zvládli pracovat podle slovního pokynu, někteří byli vedeni po celou dobu tvoření
- celkově práce s modelovací hmotou žáky baví, dokáží se při ní vždy uvolnit i zklidnit

4.3 STROM Z PŘÍRODNÍCH MATERIÁLŮ

Obr. 3 – Strom z přírodních materiálů (foto vlastní)

Název výrobku: Těstoviník kůrový

Na realizaci se podíleli: žáci se středně těžkým mentálním postižením, dětským a nízkofunkčním autismem, částečně aktivně či pasivně se do práce zapojili i žáci s těžkou formou mentálního postižení

Motivace vyprávění o podzimní přírodě, podzimní básnička o stromech, rozvinutí žákovy fantazie, žák se podílí na vzniku uměleckého výtvoru, společný výběr vhodného místa pro umístění obrazu

Vyučovací cíl: propojit práci žáků, učitele a AP v jedné třídě, zhotovit strom pomocí přírodnin a surovin, uvědomit si rozdíl mezi stromem a keřem

Vyučovací metody: vysvětlování, demonstrace, tvořivá práce, beseda

Forma práce: hromadné vyučování, individuální vyučování

Mezipředmětové vztahy: věcné učení, čtení, matematika, výtvarná výchova

Použitý materiál: karton, těstoviny ve tvaru mašličky, kůra ze stromů

Pomůcky, nářadí, nástroje: podložka, lepidlo, tempera, štětec

Poučení o bezpečnosti a hygieně: dbát na bezpečnost při práci, používat podložku, dodržovat zásady bezpečnosti a hygieny při práci, nedávat těstoviny ani kůru do úst, dodržovat pořádek na pracovním místě, mít pracovní oděv

Pracovní popis:

- kartový papír žáci pomalují temperou, kterou nanáší na plochu štětcem
- na podložku si dají těstoviny a natírají je temperovou barvou, která evokuje podzim, nechají těstoviny zaschnout
- žáci vezmou jednotlivé části kůry a podle pokynu vyučující ji lepí do předkreslené plochy
- zaschlé těstoviny žáci lepí do předem předkresleného prostoru, který naznačuje korunu stromu

Závěr, hodnocení:

- v průběhu realizace byli žáci vyučujícím i AP chváleni, motivováni v pokračování činnosti
- realizace výrobku proběhla podle očekávaného předpokladu, někteří žáci zvládli pracovat samostatně, podle schématického postupu, někteří zvládli plnit jednotlivé úkoly podle slovního pokynu, ostatní museli být vedeni po celou dobu tvoření
- v závěru činnosti se učitel s žáky vrátí k úvodnímu tématu, proč se stromy na podzim zbarvují

4.4 STRAŠIDÝLKO ZE ZBYTKŮ LÁTEK

Obr. 4 – Strašidýlko ze zbytků látek (foto vlastní)

Název výrobku: strašidýlko Hellwínek

Na realizaci se podíleli: žáci se středně těžkým mentálním postižením, dětským a nízkofunkčním autismem, částečně aktivně či pasivně se do práce zapojili i žáci s těžkou formou mentálního postižení

Motivace: motivační básnička o strašidlech, obrázkový čtený příběh, třídu navštíví roztomilé strašidlo, žáci se s ním budou moci spřátelit, dotknout se ho

Vyučovací cíl: žák se samostatně nebo s dopomocí AP pokouší vyrobit strašidýlko z odpadových materiálů

Vyučovací metody: vysvětlování, názorná demonstrace**,** samostatná práce, práce pod vedením druhé osoby, tvořivá práce

Formy výuky: hromadná, individuální

Mezipředmětové vztahy: věcné učení, matematika, čtení

Použitý materiál: polystyrenové koule, zbytky textilie

Pomůcky: provázek nebo stuha, samolepící pohyblivá očička, fix, papír, lepidlo, nůžky

Bezpečnost a hygiena práce: dbát na bezpečnost při práci, používat podložku, bezpečně zacházet s ostrými předměty, dodržovat pořádek na pracovním místě, mít pracovní oděv, nevkládat pracovní pomůcky do úst

Pracovní postup:

– učitel nabádá žáky k samostatnému rozhodnutí, čím u výrobku mohou začít

- žák si na papír namaluje velkou tečku, která má vyjadřovat otevřená ústa a vystřihne ji, samostatně nebo za asistence AP, která má speciální nůžky se čtyřmi otvory pro prsty
- žák bere do ruky polystyrenovou kouli, kterou zabalí do připravené textilie (zbytky záclon)
- žák společně s vyučující přiváží provázkem záclonu kolem koule
- žák samostatně nalepuje pohyblivá očička a otevřená ústa na obalenou kouli, která znázorňuje hlavu strašidla

Závěr, hodnocení:

- v průběhu realizace byli žáci vyučujícím i AP chváleni, motivováni v pokračování činnosti
- někteří žáci zvládli pracovat samostatně, podle slovního pokynu nebo obrazového rozfázovaného postupu, jiní museli být vedeni po celou dobu tvoření
- žáky práce bavila, motivace byla vhodně zvolená

4.5 KRMENÍ PRO PTÁČKY

Obr. 5 – Krmení pro ptáčky (foto vlastní)

Obr. 6 – Krmení pro ptáčky (foto vlastní)

Název výrobku: krmení pro ptáčky

Na realizaci se podíleli: žáci se středně těžkým mentálním postižením, dětským a nízkofunkčním autismem, částečně aktivně či pasivně se do práce zapojili i žáci s těžkou formou mentálního postižení

Motivace: vycházka do zimní přírody, pozorování krmítek, umět pomoci zvířatům, aby netrpěla v zimě hlady

Vyučovací cíl: žák si uvědomí důležitost propojenosti s přírodou, dokáže pomoci druhému, být prospěšný

Vyučovací metody: vysvětlování, demonstrace**,** pozorování, samostatná práce, práce pod vedením druhé osoby

Formy výuky: hromadná, individuální

Mezipředmětové vztahy: věcné učení, matematika

Použitý materiál: rolička od toaletního papíru, různé druhy zrní a semínek pro ptáky

Pomůcky: hovězí lůj-vyškvařený, příborový nůž, provázek, větvička

Bezpečnost a hygiena práce: dbát na bezpečnost při práci, používat podložku, bezpečně zacházet s ostrými předměty, dodržovat pořádek na pracovním místě, mít pracovní oděv

Pracovní postup:

- učitel nabádá žáky k samostatnému rozhodnutí, čím u výrobku mohou začít
- žák bere do ruky ošetřenou ruličku a příborovým nožem na ni nanáší lůj – učitel lehce asistuje

- žák bere opatrně do obou rukou pomazanou ruličku a vkládá ji do krabice se semínky
- žák ruličku pomalu otáčí a nanáší na ni semínka
- společně s vyučující žák připevní na ruličku provázek a zaváží ho
- žák ruličku s ptačím zobem zavěsí na připravenou větvičku, kde ji budou mít, dokud ji společně neodnesou do školní zahrady

Závěr, hodnocení:

- v průběhu realizace byli žáci vyučujícím i AP chváleni, motivováni v pokračování činnosti
- v případě nutnosti byli upozorněni na nevhodný pracovní postup
- někteří žáci zvládli pracovat samostatně, podle slovního pokynu nebo obrazového rozfázovaného postupu, jiní museli být vedeni po celou dobu tvoření
- žáky práce bavila, motivace byla vhodně zvolená
- žáky práce bavila, jednoznačné vítězství mezi jednotlivými aktivitami bylo při nanášení semínek na ruličku natřenou lojem, kdy sami mohli pomocí prstů zjišťovat konzistenci semínek nasypaných v krabici

4.6 KVĚTINA NAFUKOVAČKA

Obr. 7 – Květina nafukovačka (foto vlastní)

Název výrobku: květina Nafukovačka

Na realizaci se podíleli: žáci se středně těžkým mentálním postižením, dětským a nízkofunkčním autismem, částečně aktivně či pasivně se do práce zapojili i žáci s těžkou formou mentálního postižení

Motivace: povídání na téma „co se děje v přírodě“, odkud se květiny berou, jak se o ně starat, jak se starat o přírodu, co plasty a jiné materiály, které do přírody nepatří, jak se dá naložit s nimi?

Vyučovací cíl: využití odpadového materiálu, umístění brčka do zhotoveného otvoru v kelímku, nafouknutí květinu za použití vlastních sil, dechu

Vyučovací metody: vysvětlování, demonstrace**,** pozorování, samostatná práce, práce pod vedením druhé osoby

Formy výuky: hromadná, individuální

Mezipředmětové vztahy: věcné učení, matematika, čtení

Použitý materiál: plastový kelímek od jogurtu (takový, jaký si žáci přinesou z domova), plastové brčko, igelitová rukavice

Pomůcky: nůžky, pastelky, izolepa, lepidlo, děrovačka

Bezpečnost a hygiena práce: dbát na bezpečnost při práci, používat podložku, bezpečně zacházet s ostrými předměty, dodržovat pořádek na pracovním místě, mít pracovní oděv

Pracovní postup:

- učitel nabádá žáky k samostatnému rozhodnutí, čím u výrobku mohou začít

- žák namaluje pět očí a smějící, mračící se pusu (to nechá na jeho rozhodnutí), s dopomocí AP nebo samostatně opatrně jednotlivé části vystřihuje
- vezme do ruky rukavici, položí si ji na podložku a lepidlem na ni lepí oči i pusu
- žák bere do ruky plastový kelímek, do kterého společně s AP udělají dírku pomocí děrovačky, do ní zasune připravené brčko
- žák se pokusí samostatně nasadit rukavici na kelímek a společně s vyučující ho přilepí kousky izolepy
- žák foukne do brčka (každý má své) a sleduje, jestli se mu rukavice nafoukne

Závěr, hodnocení:

- v průběhu realizace byli žáci vyučujícím i AP chváleni, motivováni v pokračování činnosti
- někteří žáci zvládli pracovat samostatně, podle slovního pokynu nebo obrazového rozfázovaného postupu, jiní museli být vedeni po celou dobu tvoření
- žáky práce bavila, soustředit se vydrželi téměř po celou dobu tvoření
- dopomoc u všech žáků byla nutná při připevnění rukavice ke kelímku pomocí izolepy, neodradila však žáky od snahy dokončit výrobek
- největší úspěch sklidilo foukání do brčka, které způsobilo rozkvět květiny, a u žáků nebývalé ovace radosti
- žáci, kteří nezvládli samotné foukání, sdíleli radost s ostatními spolužáky

4.7 PAVOUČEK Z ALOBALU

Obr. 8 – Pavouček z alobalu (foto vlastní)

Název výrobku: pavouček Albík

Na realizaci se podíleli: žáci se středně těžkým mentálním postižením, dětským a nízkofunkčním autismem, částečně aktivně či pasivně se do práce zapojili i žáci s těžkou formou mentálního postižení

Motivace: máme rádi přírodu, recyklování nás baví

Vyučovací cíl: seznámení s netradičním materiálem, zjišťování vlastností materiálu, vnímání materiálu pomocí smyslů – zrak, sluch, hmat, čich,

Vyučovací metody: vyprávění, názorná demonstrace**,** samostatná práce, práce pod vedením druhé osoby, tvořivá práce

Formy výuky: hromadná, individuální

Mezipředmětové vztahy: věcné učení, matematika

Použitý materiál: alobal, lepidlo, štětec, chlupaté kuličky, malý polštářek

Bezpečnost a hygiena práce: dbát na bezpečnost při práci, používat podložku, dodržovat bezpečnost a hygienu při práci s lepidlem, dodržovat pořádek na pracovním místě, mít pracovní oděv

Pracovní postup:

– žák trhá kusy alobalu

– žák alobalem obaluje polštářek

- žák muchlá alobal, formuje ho do tvaru válečku
- žák podle předlohy lepí chlupaté kuličky na alobalovou kouli

Závěr, hodnocení:

- v průběhu realizace byli žáci vyučujícím i AP chváleni, motivováni v pokračování činnosti
- žáci měli tendence alobal mačkat silou a dělat z něj malinké kuličky
- zvolený materiál se osvědčil, žáky bavila jeho tvárnost a snadná manipulace s ním, oslovila je i barva materiálu – odlesky

4.8 VÝROBEK Z PROUTÍ

Obr. 9 – Výrobek z proutí (foto vlastní)

Název výrobku: proutěný věneček

Na realizaci se podíleli: žáci se středně těžkým mentálním postižením, dětským a nízkofunkčním autismem, částečně aktivně či pasivně se do práce zapojili i žáci s těžkou formou mentálního postižení

Motivace: tematická říkanka o jaru, její dramatizace a rytmizace, výrobek určen pro rodiče na jarní jarmark

Vyučovací cíl: manipulace s přírodním materiálem, zjišťování vlastností materiálu, samostatný výběr barevných komponentů dle preference žáka

Vyučovací metoda: vysvětlovací, demonstrační, názorná

Forma práce: skupinové, individuální vyučování

Mezipředmětové vztahy: pracovní činnosti, matematika, věcné učení

Použitý materiál: březové proutky

Pomůcky: mašle, drobné papírové dekorace, barevná pírka, lepidlo, skořápky od vajec, provázek

Poučení o bezpečnosti a hygieně: bezpečné používání přírodního materiálu, bezpečnost a hygieně při používání lepidla

Pracovní popis:

- žák bere do ruky jednotlivé březové větvičky a ohýbá je k sobě – samostatně nebo pod vedením vyučující či AP
- žák společně s vyučující provázkem svazuje obě části k sobě
- žák si sám volí barevnou kombinaci dekorace
- žák pod vedením druhé osoby lepí jednotlivé části na sebe

Závěr, hodnocení:

- v průběhu realizace byli žáci vyučujícím i AP chváleni, motivováni v pokračování činnosti
- osvědčila se struktura schématického procesu, rozfázování pracovního postupu
- žáci byli vedeni po celou dobu tvoření, samostatně ohýbali proutky do věnce, pod vedením vyučující žáci svazovali proutky do požadovaného tvaru
- žáci si samostatně zvolili barevnou kombinaci přízdoby a věneček s dopomocí AP dozdobili
- některé žáky práce bavila, při zdobení měli možnost využít vlastní fantazii, pro jiné žáky bylo potřeba mít připravený náhradní program
- téma by pro žáky náročné, vhodnější by bylo jen uplatnit u žáků manuálně zručnějších

4.9 HRAVÉ POČITADLO

Obr. 10 – Hravé počitadlo (foto vlastní)

Název výrobku: Hravé počitadlo

Na realizaci se podíleli: žáci se středně těžkým mentálním postižením, dětským a nízkofunkčním autismem, částečně aktivně či pasivně se do práce zapojili i žáci s těžkou formou mentálního postižení

Motivace: transfer her do tvořivé práce žáků, výroba učební pomůcky

Vyučovací cíl: Procvičování dovednosti vystřihování podle předkreslené

šablony, procvičování dovednosti lepení ruliček na karton, krabici, funkčnost výrobku

Vyučovací metoda: vysvětlování, názorná demonstrace, tvořivá práce

Forma práce: skupinové, individuální vyučování

Mezipředmětové vztahy: pracovní činnosti, výtvarná výchova, matematika, věcné učení

Použitý materiál: kartonový papír, krabice od bot, roličky od kuchyňských utěrek, toaletní ruličky

Pomůcky: oboustranné suché zipy, štětec, fix, kartičky s matematickými symboly, temperové barvy, míčky

Poučení o bezpečnosti a hygieně: bezpečné používání temperových barev, oboustranného suchého zipu

Pracovní popis:

- žák se samostatně nebo pod vedením AP či vyučující pokouší stříhat okénko ve tvaru obdélníku, podle předkreslené šablony
- žák obtahuje, samostatně nebo s dopomocí AP, tužkou předkreslená stejně velká okénka, do středu každého z nich nalepí kousek suchého zipu (ve spodní části vždy měkkou částí)
- žák napíše nebo obtáhne předepsané číslice v oboru 1 – 8 a znaménka
- ruličky od toaletního papíru a kuchyňských utěrek vyučující sterilně očistí
- žák role potírá zvolenou temperovou barvou, nechá ji zaschnout
- žák kompletuje jednotlivé části výrobku podle slovního, obrázkového návodu
- žák, pod dohledem vyučující, nalepí na spodní část ruličky oboustranný zip a připevní ho ke krabici

Závěr, hodnocení:

- v průběhu realizace byli žáci vyučujícím i AP chváleni, motivováni v pokračování činnosti
- někteří žáci pracovali samostatně, reagovali na slovní pokyny, jiní spolupracovali pod vedením AP či vyučující po celou dobu tvoření
- žáci si společně s vyučující ověřili funkčnost výrobku

4.10 DRÁČEK PLASTÍK

Obr. 11 – Dráček plastík (foto vlastní)

Název výrobku: dráček Plastík

Na realizaci se podíleli: žáci se středně těžkým mentálním postižením, dětským a nízkofunkčním autismem, částečně aktivně či pasivně se do práce zapojili i žáci s těžkou formou mentálního postižení

Motivace: motivační hra I s odpadem se dá zažít legrace, podpora vztahu člověka k přírodě

Vyučovací cíl: získání povědomí o smyslu recyklace

využití odpadového materiálu

spojování lepením různých materiálů

Mezipředmětové vztahy: čtení (bájná zvířata), věcné učení, matematika

Vyučovací metody: vysvětlování, demonstrace, tvořivá práce

Formy výuky: hromadná, individuální

Použitý materiál: plastové PET láhve, části plastů, pryž, vlnkový papír

Pomůcky: nůžky, řezací nůž, fix

Bezpečnost a hygiena práce: bezpečné používání plastových částí, používat podložku, bezpečnost při zacházení s ostrými předměty (nůžky), dodržování zásad bezpečnosti práce (lepidlo), PET lahve ani drobné části nepatří do úst, dodržovat pořádek pracovního místa, vhodné je používat pracovní oděv

Pracovní postup:

- žák položí PET lahev na pevnou plochu – stůl, lavice
- žák nastříhá pryžové a papírové části, samostatně nebo pod vedením AP, podle předkresleného návodu
- žák domaluje fixem potřebné části – oči, zuby, jizvy, dle vlastní fantazie
- žák přilepí na PET lahev nastříhané kousky pryže

Hodnocení, závěr:

- v průběhu realizace byli žáci vyučujícím i AP chváleni, motivováni v pokračování činnosti
- volba materiálu a práce s ním byla náročná, žáci ztráceli soustředěnost, museli být neustále motivováni k dokončení výrobku
- zařazení této aktivity by bylo vhodné pro starší žáky

4.11 VÁNOČNÍ KVĚTNÍK PRO MAMINKU

Obr. 12 – Vánoční květník pro maminku (foto vlastní)

Název výrobku: Vánoční květníky pro maminku

Na realizaci se podíleli: žáci se středně těžkým mentálním postižením, dětským a nízkofunkčním autismem, částečně aktivně či pasivně se do práce zapojili i žáci s těžkou formou mentálního postižení

Motivace: vyprávění, navození vánoční atmosféry ve třídě – hudba, dekorace

zhotovení výrobku pro blízkého člověka

Vyučovací cíl: vytvořit květník, pod vedením AP nebo vyučující, za pomoci přírodních a odpadových materiálů

dokázat probudit v žácích zájem o tvoření i jejich fantazii

Vyučovací metody: hromadná, individuální

Formy výuky: vysvětlování, názorná demonstrace**,** samostatná práce, práce pod vedením druhé osoby

Mezipředmětové vztahy: pracovní výchova, výtvarná výchova, věcné učení,

Použitý materiál: použitý popsaný papír, keramické květníky, velká šiška

Nástroje, nářadí, pomůcky: skartovačka, lepidlo, tavná pistole, bílá tempera, štětec, houbička, lýko, rolnička, papírová vločka – raznice

Bezpečnost a hygiena práce: dbát na bezpečnost při práci s ostrými předměty, bezpečně zacházet s horkými materiály-tavnou pistolí, používat podložku, dodržovat pořádek na pracovní ploše

Pracovní postup:

- žák natře květník bílou temperou pomocí molitanové houbičky, nechá ho zaschnout
- žák nepravidelně natře štětcem šišku bílou barvou, nechá ji zaschnout
- žák omotá lýko kolem květníku, za pomoci vyučující vytvoří mašličku
- žák asistuje při práci s tavnou pistolí, lepení rolničky na květník
- žák za pomoci vyučující skartuje popsaný papír ve skartovačce
- žák vyplní vnitřek květníku skartovaným papírem
- žák vytvoří raznicí vločku, hvězdu
- žák vločku přilepí na špičku šišky
- žák za asistence vyučující přilepí, na skartovaný papír, šišku tavnou pistolí

Hodnocení, závěr:

- v průběhu realizace byli žáci vyučujícím i AP chváleni, motivováni v pokračování činnosti
- někteří žáci pracovali samostatně, reagovali podle slovního nebo obrázkového návodu, jiní spolupracovali pod vedením AP či vyučující po celou dobu tvoření
- žáky nejvíce bavila krabice, ve které mohli zkoumat skartovaný papír
- žáci byli průběžně motivováni k dokončení výrobku, odměnou byla možnost opakovaného skartování papíru
- z výsledného výrobku se dokázali radovat

4.12 VOSKOVÁ SVÍČKA

Obr. 13 – Vosková svíčka (foto vlastní)

Obr. 14 – Vosková svíčka (foto vlastní)

Název výrobku: Vosková svíčka

Na realizaci se podíleli: žáci se středně těžkým mentálním postižením, dětským a nízkofunkčním autismem, částečně aktivně či pasivně se do práce zapojili i žáci s těžkou formou mentálního postižení

Motivace: zhlédnutí prezentace o včelách, jejich užitečnosti a včelích produktech, využití materiálu pro dekorativní, relaxační účely, vnímání vlastností materiálu smysly – zrak, čich, hmat

Vyučovací cíl: při manipulačních činnostech si uvědomí a ověří význam zahřátí pláství, ohýbá a roluje voskové plástve

Vyučovací metody: vyprávění, názorná demonstrace, prezentace, tvořivá práce

Formy výuky: hromadná, individuální**,**

Mezipředmětové vztahy: věcné učení, matematika, čtení

Použitý materiál: voskové plástve, knot

Nástroje, nářadí, pomůcky: staré noviny, fén (na zahřátí voskové plástve)

Bezpečnost a hygiena práce: dodržovat bezpečnost práce při zacházení s elektro spotřebiči, používat podložku, dodržovat pořádek na pracovním místě, mít pracovní oděv

Pracovní postup:

– žák rozprostře staré novinové papíry po lavici (podložce)

- žák společně s AP opatrně na novinové papíry položí voskové plástve
- jeden žák za asistence vyučující pracuje s fénem, který drží nad plástvemi a zahřívá je, aby byly dobře tvárné
- vyučující vloží knot do rozložené plástve
- jiný žák pod vedením AP voskové plástve stáčí do ruličky

Hodnocení, závěr:

- v průběhu realizace byli žáci vyučujícím i AP chváleni, motivováni v pokračování a dokončení činnosti
- někteří žáci pracovali samostatně, reagovali podle slovního návodu, jiní spolupracovali pod vedením AP či vyučující po celou dobu tvoření
- práce je velmi bavila, ze zbytků pláství si ještě vytvářeli pomocí vykrajovátek drobné ozdoby

4.13 VELIKONOČNÍ KRASLICE

Obr. 15 – Velikonoční kraslice (foto vlastní)

Název výrobku: velikonoční kraslice

Na realizaci se podíleli: žáci se středně těžkým mentálním postižením, dětským a nízkofunkčním autismem

Motivace: zhlédnutí video ukázky s technikou vyškrabování, velikonoční básnička, velikonoční obrázky, tradice Velikonoc

Vyučovací cíl: seznámení se s technikou vyškrabování vajec, osvojení techniky pod vedením vyučující, respektovat křehkost materiálu, podnítit tvořivost při realizaci

Vyučovací metody: individuální

Formy výuky: názorná demonstrace, tvořivá práce

Mezipředmětové vztahy: věcné učení, výtvarná výchova, matematika, čtení, hudební výchova

Použitý materiál: vyfouknutá a nabarvená vejce

Pomůcky: ruční bruska s nástavci

Bezpečnost a hygiena práce: bezpečnost při zacházení s elektro spotřebiči, použití pracovního oděvu, roušky

Pracovní postup:

- žák vezme do ruky vyfouklé vejce, které je již z předešlé vyučovací hodiny nabarvené pomocí cibulových slupek, ve kterých se vejce vařila
- společně s vyučující se pokouší vytvářet na skořápce jednoduché tahy pomocí brusky, vyškrabáváním

Hodnocení, závěr:

- v průběhu realizace byli žáci průběžně motivováni a chváleni
- práce byla náročná, žáci museli pracovat celou dobu pod vedením AP nebo vyučující
- i přesto, že pracovali s dopomocí a vedením, je práce velmi bavila
- u některých žáků byl problém s citem pro práci s křehkým materiálem, několik vajec bylo v průběhu realizace zničeno
- zpočátku byl některým žákům nepříjemný zvuk při manipulaci s bruskou
- někteří žáci byli jen pozorovateli, neměli potřebu si činnost vyzkoušet, se zájmem však vše sledovali

4.14 MOTÝLI Z PEDIGU

Obr. 16 – Motýli z pedigu (foto vlastní)

Název výrobku: motýl z pedigu

Na realizaci se podíleli: žáci se středně těžkým mentálním postižením, dětským a nízkofunkčním autismem, částečně aktivně či pasivně se do práce zapojili i žáci s těžkou formou mentálního postižení

Motivace: vyprávění o jaru, básnička o motýlech, jarní dekorace, ukázka výrobků pletených z pedigu, názorné předvedení využití dekorace

Vyučovací cíl: seznámit žáky s přírodním materiálem a jeho vlastnostmi, učit žáky trpělivosti při manipulaci s drobnými komponenty, naučit je pracovat s proutky, ohýbat je, provlékat

Vyučovací metody: hromadná, individuální

Formy výuky: exkurze, názorná demonstrace, tvořivá práce

Mezipředmětové vztahy: věcné učení, výtvarná výchova, matematika, čtení, hudební výchova

Použitý materiál: proutky pedigu, dřevěné korálky různých velikostí

Pomůcky: lepidlo Herkules, kleštičky nebo nůžky

Bezpečnost a hygiena práce: bezpečné dodržování pokynů při zacházení s proutky, bezpečnost a hygiena při práci s lepidlem, bezpečné zacházení při práci s ostrými

předměty, udržování pořádku na pracovním místě, žáci si nedávají lepidlo do úst ani neolizují prsty

Pracovní postup:

- žáci vyjmou pedig z vody, kde se namáčel pro změknutí a osuší ho
- žáci pedig nastřihají na velikost, kterou jim ukáže vyučující
- žáci provlékají korálky dvěma proutky
- poté za pomoci vyučující propletou korálkem třetí proutek, ten ohnou a zasunou ho do korálku z druhé strany, vznikne tak horní křídlo
- to samé se udělá i u spodních křídel, podle potřeby proutek ohnou, s dopomocí AP nebo vyučující, zafixují ho lepidlem
- nakonec si žáci přilepí korálky na proutky, které zůstaly neohnuté, vzniknou tykadla

Hodnocení, závěr:

- v průběhu realizace byli žáci vyučujícím i AP chváleni, motivováni v pokračování činnosti
- žáci reagovali na slovní pokyn nebo obrázkový návod, po celou dobu tvoření spolupracovali pod vedením AP či vyučující
- žáci si ověřili rozdíl v tvárnosti suchého a vlhčeného materiálu
- práce žáky bavila, bohužel samostatně dokázali pracovat jen při navlékání korálků na proutek
- dopomoc pedagoga byla nutná při ohýbání proutku a následném zasunutí proutku do korálku
- často docházelo ke špatnému odhadu vlastní síly k ohýbání prutu, došlo tak k jeho zlomení
- z výsledného díla měli velkou radost, sami si motýlky dekorovali po prostoru třídy

4.15 HUDEBNÍ NÁSTROJ Z ODPADOVÉHO MATERIÁLU

Obr. 17 – Hudební nástroj z odpadového materiálu (foto vlastní)

Název výrobku: kouzelná kytara

Na realizaci se podíleli: žáci se středně těžkým mentálním postižením, dětským a nízkofunkčním autismem, částečně aktivně či pasivně se do práce zapojili i žáci s těžkou formou mentálního postižení

Motivace: poslech kytarového sóla, představení klasické kytary, seznámení s hudebním nástrojem, hra na povolání – výrobce kytary

Vyučovací cíl: poskládat z jednotlivých komponentů

Vyučovací metody: hromadná, individuální

Formy výuky: vysvětlování, demonstrace**,** tvořivá práce, samostatná práce, práce pod vedením druhé osoby

Mezipředmětové vztahy: výtvarná výchova, matematika, hudební výchova

Použitý materiál: použitý popsaný papír, kartonový papír, pryž

Nástroje, nářadí, pomůcky: špejle, cd, vlna, nůžky, lepidlo, obyčejná tužka

Bezpečnost a hygiena práce: dbát na bezpečnost při práci s ostrými předměty, dbát na bezpečnost a hygienu při práci s lepidlem, nedávat do úst lepidlo ani olizovat si prsty, používat podložku, udržovat pořádek na pracovní ploše, mít vhodné pracovní oblečení

Pracovní postup:

- žák pracuje podle schématického postupu, jednotlivé kroky jsou strukturovány do těchto fází
    - tělo
    - rezonanční otvor
    - pražce
    - ladící mechanika
    - struny

Hodnocení, závěr:

- v průběhu realizace byli žáci vyučujícím i AP chváleni, motivováni v pokračování činnosti
- někteří žáci pracovali samostatně, reagovali podle schématického postupu
- jiní spolupracovali pod vedením AP či vyučující po celou dobu tvoření, orientovat se ve schématickém postupu jim činilo potíže
- z výsledného výrobku se dokázali radovat
- povedlo se podpořit kreativitu a fantazii
- překvapivě se všichni žáci vžili do role hudebníků, svými hudebními nástroji doprovázeli znějící hudbu

4.16 POKUSY A POZOROVÁNÍ V PRACOVNÍCH ČINNOSTECH

Žákům je možné zprostředkovat poznávání vlastností různých materiálů pomocí pozorování či pokusnických činností. Zejména pro žáky s těžkým mentálním postižením je tato cesta nejpřijatelnější. Jsou přirozeně zapojeni do výroby nových výrobků. Zkoumáním, pozorováním, osaháváním získávají reálnou představu o samotném materiálu.

Tato část je zaměřena na konkrétní pokusy či pozorování, které je možné využít při poznávání materiálů, nástrojů a také nářadí. Tyto aktivity umožňují zapojení žáků s těžkým mentálním postižením, kteří se tak alespoň krátce zapojují do řízené aktivity.

4.16.1 ZKOUMÁNÍ A POZOROVÁNÍ MODELOVACÍCH HMOT

Pomůcky: modelína, samotvrdnoucí hmota

Provedení:

- pedagog či AP žákům ukáží hmoty, nahlas jim recituje krátkou básničku, snaží se upoutat pozornost žáků
- žáci dostanou do ruky kousek modelovací hmoty a pokoušejí se ji udržet v dlani, při práci jsou vedeni AP
- žáci samostatně nebo za asistence AP mačkají hmotu a zjišťují její tvárnost

Získané poznatky: zjišťování tvárnosti jednotlivých hmot

4.16.2 ZKOUMÁNÍ A POZOROVÁNÍ KINETICKÉHO PÍSKU

Pomůcky: kinetický písek

Provedení:

- žáci zjišťují konzistenci materiálu, samostatně, nebo pod vedením AP

- žáci se pokoušejí zabořit dlaň do písku

- žáci si písek osahávají, zkoušejí ho mačkat v dlani, nechávají ho protéct mezi prsty

- žáci se společně s AP pokoušejí plnit bábovky pomocí dětského nářadí (lopatka) a vyklápět je

Získané poznatky: zjišťování konzistence materiálu

4.16.3 ZKOUMÁNÍ A POZOROVÁNÍ VLASTNOSTÍ TEXTILIÍ

Pomůcky: odstřižky různých druhů látek tkaných textilií

Provedení:

- žáci si prohlížejí obě strany jednotlivých textilních vzorků, prsty si po nich přejíždějí a zjišťují vlastnost materiálu

- žáci jsou vedeni AP a pokoušejí se zjistit, zda je hmatem znatelný rub a líc konkrétní tkaniny či je tkanina z obou stran stejná

Získané poznatky: určování rubu a líce textilií

4.16.4 ZKOUMÁNÍ A POZOROVÁNÍ VLASTNOSTÍ PAPÍRU

Pomůcky: čistý papírový kapesníček, novinový papír, kartonový papír

Provedení: žáci mají na stole tři různé typy papíru, které si postupně berou do ruky a pokoušejí se je zmačkat do kuličky, samostatně nebo pod vedením asistenta pedagoga

Získané poznatky: zjišťování měkkosti a tvárnosti jednotlivých druhů papíru

4.16.5 ZKOUMÁNÍ A POZOROVÁNÍ DROBNÉHO PŘÍRODNÍHO MATERIÁLU

Materiál, pomůcky: čerstvé a sušené šípky, misky

Provedení: v miskách si žáci prohlédnou přírodniny, misky obsahují čerstvé i sušené plody šípků

- pod vedením učitele se pokoušejí zjistit rozdílnost v jejich povrchu

Získané poznatky: porovnání sušených a čerstvých přírodnin, hmatové vnímání rozdílností povrchu

4.16.6 ZKOUMÁNÍ A POZOROVÁNÍ VLASTNOSTÍ MATERIÁLŮ – DŘEVO/BRUSNÝ PAPÍR

Materiál, pomůcky: kulatý odkrojek z dřevěného polínka, brusný papír

Provedení: žáci zjišťují vlastnost povrchu materiálů, prsty přejíždějí po kousku dřeva, s dopomocí vyučující či AP

- žáci pomocí brusného papíru opakovaně přejíždějí krouživými pohyby po jedné straně dřevěného odkrojku

- žáci přejíždějí prsty po upraveném povrchu dřeva a zjišťují jeho změny

Získané poznatky: vnímání změny povrchu dřeva po jeho opracování brusným papírem

5 ZÁVĚR

Hlavním cílem předkládané diplomové práce bylo představit čtenářům vhodná témata pro efektivní zapojení žáka s PAS do procesu výuky pracovního vyučování, seznámit pedagogy a studenty oboru učitelství i širší veřejnost s fungováním základních škol speciálních a v neposlední řadě představit náměty pro pracovní vyučování.

Nejprve byli v diplomové práci definováni žáci se speciálními vzdělávacími potřebami a byla stanovena klasifikace jednotlivých postižení. Děti a žáci se zdravotním, tělesným postižením, sociálním znevýhodněním spadají do skupiny žáků se vzdělávacími potřebami. Aby se tito žáci mohli vzdělávat, potřebují podpůrná opatření, mezi která patří speciální učebnice a didaktické kompenzační pomůcky. Žákům se zajišťují úpravy školního vzdělávacího programu-individuální vzdělávací plány. Všem respondentům je k dispozici asistent pedagoga. Mezi nejčastější problémy žáků se SVP patří tělesné, mentální, kombinované postižení či vývojové poruchy. Největší prostor je v této diplomové práci věnován žákům se středně těžkým a těžkým mentálním postižením a žákům s poruchou autistického spektra.

Cíle základního vzdělávání žáků se středně těžkým mentálním postižením jsou přizpůsobeny jejich omezeným možnostem vzhledem ke snížení rozumových schopností a opožděnému psychomotorickému vývoji. Žáci s mentálním postižením získávají základní pracovní vědomosti o materiálech, nástrojích i pracovních postupech. Jsou seznamováni s různými materiály a jejich funkcemi. Učí se vhodně užívat pomůcky či nářadí. Učí se pracovat samostatně i ve skupině, respektovat a tolerovat práci druhých. Rozvíjí se u nich jemná i hrubá motorika, která bývá mnohdy narušena.

Součástí diplomové práce byla i realizace výrobků z různých materiálů, ale také činnosti a pozorování vlastností těchto materiálů. Podařilo se tak naplnit jeden z cílů této práce, tedy zjistit, zda jsou žáci základní školy speciální schopni realizovat zadaná témata samostatně, zda jsou pro ně náměty vhodné a srozumitelné a jsou-li schopni při vlastním tvoření využít svoji kreativitu a fantazii, nebo zda je potřeba žáky plně vést či jim s jednotlivými aktivitami dopomáhat. V praktické části práce bylo ověřeno, že žákům je možné zprostředkovat poznávání vlastností různých materiálů pomocí pozorování či pokusnických činností. Zejména pro žáky s těžkým mentálním postižením je tato cesta nejpřijatelnější. Jsou přirozeně zapojeni do výroby nových výrobků. Zkoumáním, pozorováním a osaháváním získávají reálnou představu o samotném materiálu.

Realizací námětů a pozorováním průběhu a výsledků pracovních činností bylo ověřeno, že vzdělávání a výuka žáků se speciálními vzdělávacími potřebami má svá specifika. Žáci se vyznačují určitou jinakostí, cesta jejich pokroků bude odlišná od cesty žáků intaktních. Je jisté, že je zapotřebí zejména více lidskosti, tolerance a určitého nadhledu, dodržování pravidel, nastavení řádu i schematičnosti. Dosáhnout u žáků s mentálním postižením a PAS toho, co se běžné populaci jeví jako naprosto banální a samozřejmé, je pro rodiče, speciální pedagogy, asistenty a vychovatele i pro žáky samotné obrovské každodenní úsilí. Každý sebemenší posun a drobný úspěch je motivací a smyslem jejich činnosti.

RESUMÉ

Diplomová práce se věnuje výuce pracovních činností na základní škole speciální. Definuje pojem žák se speciálními vzdělávacími potřebami, dále se zabývá postupy při vzdělávání žáků s poruchami autistického spektra a mentálním postižením, prezentuje poznatky nezbytné pro práci s touto skupinou a navrhuje vhodné náměty pro práci s těmito žáky. Práce se zaměřuje na předmět Pracovní činnosti, a na problematiku metod, forem výuky a použití vhodných materiálů a pomůcek. Informace čerpá též z obecných rovin vyučovacího předmětu, které jsou alespoň částečně použitelné pro žáky s těmito specifickými poruchami, a prezentuje jejich upravenou podobu. Předkládá realizované náměty pro pracovní vyučování na prvním stupni základní školy speciální a ukazuje možnosti, jak lze zprostředkovat žákům s těžší formou postižení poznávání vlastností různých materiálů pomocí pozorování či pokusnických činností. Hlavním cílem diplomové práce je představit vhodná témata, jak efektivně zapojit žáka s poruchou autistického spektra a mentálním postižením do procesu výuky pracovního vyučování, a seznámit ostatní pedagogy, studenty oboru učitelství i širokou veřejnost se speciálním školstvím.

RESUMÉ

The master´s thesis deals with the teaching of Crafts classes at special primary schools. It defines the notion of a pupil with special educational needs, deals with methods of education of pupils with Autism Spectrum Disorders and mental disabilities, presents the body of knowledge necessary for working with this group, and proposes suitable topics for working with those pupils. The thesis focuses on Crafts classes, methods and forms of teaching, and the use of appropriate materials and tools. The thesis also draws, in general, such information from the concept of Crafts classes that is at least partially applicable to students with these specific disorders, and puts forward an adapted version of it. The thesis further presents examples of topics already successfully implemented in Crafts classes at lower grades of special primary schools, and discusses ways of facilitating – to students with more severe forms of disabilities – the learning and experiencing of various materials through observation or experimental activities. The main goals of the master´s thesis are to present suitable ideas for effective involvement of pupils with Autism Spectrum Disorders and mental disabilities in the process of teaching of Crafts classes, and to familiarise other teachers, students of teacher training programs, and the broader public with special education.

SEZNAM LITERATURY

BARTOŇOVÁ, M. *Kapitoly ze specifických poruch učení I: vymezení současné problematiky*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3613-3.

BAZALOVÁ, B. *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v zemích Evropské unie a v dalších vybraných zemích*. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-3971-X.

ČADILOVÁ, V., THOROVÁ K., ŽAMPACHOVÁ, Z. *Katalog posuzování míry speciálních vzdělávacích potřeb - část II*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2012. ISBN 978-80-244-3054-6.

ČADILOVÁ, V., ŽAMPACHOVÁ. Z. *Metodika práce se žákem s poruchami autistického spektra*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-3309-7.

ČADILOVÁ, V., ŽAMPACHOVÁ, Z. *Rozvoj sociálních dovedností u dětí s autismem: (pro děti předškolního věku a pro děti se sníženými rozumovými schopnostmi)*. Praha: Pasparta, 2017. ISBN 978-80-88163-49-7.

ČADILOVÁ, V.; ŽAMPACHOVÁ, Z., *Strukturované učení*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-475-5.

GILLBERG, Ch., PEETERS, T. *Autismus - zdravotní a výchovné aspekty: výchova a vzdělávání dětí s autismem*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2008. Speciální pedagogika.(ISBN 978-80-7367-498-4.

HLADKÁ, L., PAVLIŠTÍKOVÁ, A. *Struktura a strukturované úkoly pro děti s autismem*. [Proboštov]: Ladislav Pavlištík, 2008. ISBN 978-80-254-2356-1.

HRDLIČKA, M. (ed). *Dětský autismus: přehled současných poznatků*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-813-9.

HONZÍKOVÁ, J. *Materiály pro pracovní činnosti na 1. stupni ZŠ*. Plzeň: ZČU, 2006. ISBN 80-7043-453-8.

HONZÍKOVÁ, J. *Pracovní činnosti na 1. stupni základní školy*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2000. ISBN 80-7082-634-7.

HONZÍKOVÁ, J. *Pracovní výchova s didaktikou*. 1. vyd. – Praha: UJAK, 2015. SBN – 978-80- 7452-111-9.

KIERKEGAARD, S. *Filosofické drobky aneb Drobátko filosofie.* Olomouc*:* Votobia, 1997. ISBN 80-7198-197-4.

KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika Velká*. 3. vyd. Brno: Komenium, 1948.

KOCUROVÁ, M. *Specifické poruchy učení a chování*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2000. ISBN 807082705x.

KREJČÍŘOVÁ, O. *Manuál základních postupů jednání při kontaktu s osobami s mentálním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2007. ISBN 978-80-244-1635-9

MKN-10: *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů : desátá revize : obsahová aktualizace k 1.1.2018*. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, 2018. ISBN 978-80-7472-169-4.

OURODA, S. *Oborová didaktika*. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, 2000. ISBN 80-7157-477-5.

POHANOVÁ, P. *O vzdělání, výchově a lidském soužití*. Olomouc, 2017. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Fakulta pedagogická.

RENOTIÉROVÁ, M., LUDÍKOVÁ L.. *Speciální pedagogika.* 2. vyd., dopl. a aktualiz. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. ISBN 80-244-0873-2.

SCHOPLER, E., REICHLER, R. J., LANSING, M.. *Strategie a metody výuky dětí s autismem a dalšími vývojovými poruchami: příručka pro učitele i rodiče*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-898-2.

SLOWÍK, J. *Komunikace s lidmi s postižením.* Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-691-9.

STRAUSSOVÁ, R., KNOTKOVÁ, M. *Průvodce rodičů dětí s poruchou autistického spektra: jak začít a proč*. Praha: Portál, 2011. Rádci pro zdraví. ISBN 978-80-262-0002-4.

ŠVARCOVÁ, I., SLABINOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. Vyd. 3., přeprac. Praha: Portál, 2006. Speciální pedagogika (Portál). ISBN 80-7367-060-7

Úmluva o právech dítěte a související dokumenty. [Praha]: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2016. ISBN 978-80-7421-120-1.

VALENTA, M. *Katalog posuzování míry speciálních vzdělávacích potřeb - část II*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2012. ISBN isbn978-80-244-3055-3.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese.* 1. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9.

ŽAMPACHOVÁ, Z., ČADILOVÁ, V. *Katalog podpůrných opatření: dílčí část: pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu poruchy autistického spektra nebo vybraných psychických onemocnění.* 2., přepracované a rozšířené vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. ISBN 978-80-244-5713-0.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

DURIEZOVÁ, M., P. *Diakonie Valašské Meziříčí. Žijeme tu s vámi, 2018.* [online]. [cit. 2021-01-21]. Dostupné z:

https://www.diakonievm.cz/res/archive/001/000177.pdf?seek=1572414137

MSMT. 2021. Rámcově vzdělávací program – dostupné na: http://www.nuv.cz/t/ramcove-programy-pro-specialni-vzdelavani

Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání základní škola speciální [online]. In: . Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2008, 2008 [cit. 2021-04-09]. ISBN 978-80-87000-25-0. Dostupné z: http://www.nuv.cz/file/134

VANIER, J.: *Diakonie ČCE-Středisko Betlém.2015. Výroční zpráva* [online]. Dostupné z: https://www.betlem.org/res/archive/005/000607.pdf?seek=1501501360 [cit. 2021-03-20]

WHO. Světová zdravotnická organizace. [online]. 2021. [cit. 2021–03–15]. Dostupné z: https://www.sancedetem.cz/klasifikace-mentalniho-postizeni-podpora-ditete

ŠVP Odborná škola, Základní škola a Mateřská škola: Dokážeme to společně. 4. Plzeň, 2017.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). [online]. 2021. [cit. 2021–03–12]. Dostupné z: https://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1 – Drak z přírodnin (foto vlastní) 42
Obr. 2 – Mistička z modelovací hmoty (foto vlastní) 44
Obr. 3 – Strom z přírodních materiálů (foto vlastní) 46
Obr. 4 – Strašidýlko ze zbytků látek (foto vlastní) 48
Obr. 5 – Krmení pro ptáčky (foto vlastní) Obr. 6 – Krmení pro ptáčky (foto vlastní) 50
Obr. 7 – Květina nafukovačka (foto vlastní) 52
Obr. 8 – Pavouček z alobalu (foto vlastní) 54
Obr. 9 – Výrobek z proutí (foto vlastní) 56
Obr. 10 – Hravé počitadlo (foto vlastní) 58
Obr. 11 – Dráček plastík (foto vlastní) 60
Obr. 12 – Vánoční květník pro maminku (foto vlastní) 62
Obr. 13 – Vosková svíčka (foto vlastní) Obr. 14 – Vosková svíčka (foto vlastní) 64
Obr. 15 – Velikonoční kraslice (foto vlastní) 66
Obr. 16 – Motýli z pedigu (foto vlastní) 68
Obr. 17 – Hudební nástroj z odpadového materiálu (foto vlastní) 70

PŘÍLOHA

Procesuální schematický postup zpracování námětu 4.2 na str. 44

Mistička na čajovou svíčku

Krok 1: Pomůcky a materiál (foto vlastní)

Krok 2: Rozválení hmoty (foto vlastní)

Krok 3: Otisk listu (foto vlastní)

Krok 4: Ořezání listu (foto vlastní)

Krok 5: Tvarování (foto vlastní)